

DİN EĞİTİMİNDE DİL VE İLETİŞİM ETKİNLİĞİ OLARAK DİNLEME

LISTENING, AS AN EFFECTIVE ACTIVITY OF LANGUAGE AND COMMUNICATION IN RELIGIOUS EDUCATION

Dr. Süleyman GÜMRÜKÇÜOĞLU

sgumrukcuoglu@hotmail.com

Özet

İnsanlar arasında sağlıklı ilişkilerin kurulabilmesi için etkili iletişime ihtiyaç vardır. İnsanların her devirde en yaygın kullandıkları iletişim aracı olan dil; dinleme, konuşma, okuma ve yazma olmak üzere dört temel dil becerisinden oluşmaktadır. Bu dil becerileri içerisinde ilk kullanılmaya başlanılan ve en çok kullanılanı ise dinlemedir. Dinleme faaliyeti, öğrenme sürecinde ve sosyo-kültür ilişkilerde belirleyici en temel unsurdur. İnsanın gerek günlük yaşantısında gerekse eğitim faaliyetinde bilgi edinme ve öğrenme imkânını bu etkinlikle gerçekleştirmektedir. Bunun için yaşam sürecinin her basamağında karşımıza çıkan dinleme etkinliği, insanların iletişim kurma, bilgi edinme ve anlama faaliyetlerinin başında gelir. Sağlıklı bir din eğitiminin gerçekleşmesinde; düşünme, anlama, anlamlandırma, değerlendirme, kıyaslama, ayırt etme yetenekleri, belli ölçüde gelişmiş ve geliştirilmiş bir dinleme yeteneğine bağlıdır. Dolayısıyla dinlemenin de bir becerisi olduğu göz önünde bulundurulduğunda, bu becerinin eğitim yoluyla geliştirilebileceği rahatlıkla söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Din, Dinleme, Eğitim, Dinleme Eğitimi, Dinleme Etkinliği, İletişim.

Abstract

Effective communication is necessary to be able to establish healthy relationships between people. The most common communication tool used by people in every era is the language; constitute from four basic language skills consist of listening, speaking, reading and writing. Listening is the first one to be starting to use and the most commonly used skill within language skills. Listening activity is the key element in the learning process and determiner in the socio-cultural relations. Learning possibility of human both during daily life and during educational activities substantiates with this activity. Therefore the listening activity that we come across in every step of life is the leading activity of all communication, receiving information and understanding tasks. For a healthy religion education to take place; reasoning, understanding, interpretation, evaluating, comparing, differentiating abilities relies on a developed and improved listening talent at some level.

Keywords: Religion, Listening, Education, Listening Education, Listening Activity, Communication.

Giriş

İnsanlık tarihi ile başlayan insan-din ilişkisi, tarihin hiçbir döneminde sekteye uğramamıştır.¹ Dolayısıyla din, insan hayatına anlam katan ve ona yön veren en temel manevi duygudur.² Bunun için din, bir fert ve toplum gerçeği olup, manevi hayatı zenginleştiren ve derinleştiren unsurların başında gelir.³ Bu yönüyle din, bütün boyutlarıyla insan-varlık ilişkisini ele alan ve insanın kendisiyle Allah'a ulaştığı bir kurum olmakla, eğitimin konusu olmuştur.

Günümüzde din eğitimi, örgün ve yaygın eğitim olmak üzere iki alanda faaliyetini yürütmektedir. Din eğitimi bütün bu alanlarda, birey ve toplum sosyo-kültürel yapısını dikkate alarak ve gelişen yeni metot ve tekniklerden hareketle, insanların dini ihtiyaçlarını karşılama, dini sorunlarına çözüm üretme fonksiyonunu icra etmektedir. Din eğitiminde bu hedefleri gerçekleştirmede kullanılan birçok metot vardır.⁴ Bu metotlar sayesinde, mesajın muhataba ulaşması, anlaşılabilirliği ve kalıcılığı sağlanmaktadır. İnsanların anlamaları, öğrenmeleri, anlatmaları, konular arasında mantıksal ilişkiler kurmaları, başkalarını etkilemeleri ancak dinleme yoluyla gerçekleşebilmektedir. İyi bir dinleyici zamanın % 70'ini dinlemeye, % 30'unu ise konuşmaya ayırmaktadır.⁵ Araştırmalar insanoglunun hayatı boyunca elde ettiği bilgilerin % 80 gibi büyük bir çoğunluğunu dinleme yolu ile elde ettiğini ortaya koymuştur.⁶ Bir dil ve iletişim becerisi olan dinleme yeteneği, bilginin öğrenilmesine katkı yaptığı gibi, bireyler arası iletişimin sağlıklı gelişimine de katkı yapmaktadır.

Daha anne karnındayken kullanılmaya başlanan bu dil becerisi, kişinin hem aile hem de okul ve iş hayatında büyük işlevler üstlenmektedir. Bunun öneminden dolayı dinleme becerisinin; örgün eğitimden önce aileler, çocuğun okula başlaması ile birlikte de okulda öğretmenler tarafından bilinçli bir şekilde ele alınması ve bu becerinin çocuğa kazandırılması gerekmektedir. Dinleme becerisi gelişmiş çocuklar, çevrelerinde bulunan herkesle sağlıklı bir iletişim kurabilecek, okulda başarıları artacak, çevresinde sevilen ve saygı gösterilen bireyler olacaktır. İnsanlar arasında yaşanan en önemli sorunlardan birinin iletişim kopukluğu olduğu göz önüne alındığında bu becerinin önemi daha net bir şekilde ortaya konmuş olacaktır. İşte bu yüzden dinleme becerisinin ihmal edilmemesi, eğitim ve öğretimi konusunda özen gösterilmesi gerekmektedir.

Dinlemenin insan hayatında bu denli önemli bir yer tutmasına rağmen din eğitimi alanında yeterince incelenmediği görülmüştür. Bunun için dinleme etkinliğinin çeşitli

¹ Hans Freyer, *Din Sosyolojisi*, trc. Turgut Kalpsüz, AÜİF Yayınları, Ankara 1964, s.31.

² Mualla Selçuk, "Gençlik Çağı ve İnanç Olgusu", *Gençlik Dönemi ve Eğitimi*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2000, s.340.

³ Suat Cebeci, *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye'de Din Eğitimi*, Akçağ Yayınları, Ankara 1996, s.41-42.

⁴ Bkz. Bayraktar, *İslâm'da Eğitim*, s.190 vd.; Mustafa Öcal, *Din Eğitim ve Öğretiminde Metodlar*, TDV Yayınları, Ankara 1991, s.240 vd.

⁵ Zeynep Cihangir-Çankaya, *Kişiler Arası İletişimde Dinleme Becerisi*, Nobel Yayınları, Ankara 2011, s.7.

⁶ Rebecca Brent and Patricia Anderson, *Developing Children's Classroom Listening Strategies* The Reading Teacher Volume 47 No. 2 October 1993 (<http://search.ebscohost.com>), (18.06.2012, 22: 36), s.123.

yönleriyle ele alınıp incelenmesi, konunun genel hatlarla ortaya konması, din eğitimi çalışmalarına katkı yapacaktır.

A. DİNLEME VE ÖNEMİ

“*Dinleme*” bir dil becerisi olduğu için, bu kavramın açıklanmasına dil ile başlamakta yarar görülmektedir. İnsanoğlunun kullandığı en önemli etkinlik olan dil; insanın doğuşu ile edinilmeye başlanan, bilgi aktarma ve iletişim sağlamaya imkân veren çok yönlü ve karmaşık bir yapıdır. İnsanın varlık âlemindeki yerini belirlemede temel bir ölçü olan konuşma yeteneği; duygu ve düşünceleri açıklamaya ve başkalarıyla iletişim kurmaya etki eden en önemli iletişim unsurudur.⁷

İnsanoğlunun biyolojik ve metafizik yapısının sürekliliği için konuşma vazgeçilmeyecek bir eylemdir. Çünkü konuşmak yaşam sürecinin temelini oluşturan, bütün insanî ilişkilerin başlangıcı ve iletişimdeki sürekliliği sağlayan en temel etkidir.⁸ Aynı zamanda dil insanların düşündüklerini ve duyduklarını birbirlerine iletme için geliştirdikleri sözcük ve işaretlerden oluşan bir iletişim ve etkileşim aracıdır.⁹ Câhız (öl. 255) “*Biz, hakikaten insanoğlunu şan ve şeref sahibi kıldık...*”¹⁰ âyeti hakkında yaptığı yorumda, insanların dilleri sayesinde diğer varlıklardan üstün olduğunu ifade ederek, düşünme özelliğinin dil aracılığıyla gerçekleştirilebileceğine vurgu yapmıştır.¹¹ Bu açıdan dil, çok yönlü çağrışımları olan, insanlara bilgi ileten, bilgi iletirken başka işlevlere de sahip olan, canlı bir yapı olarak düşünülebilir.¹²

Dil, “*dinleme, konuşma, okuma ve yazma*” dan meydana gelen dört temel beceriden oluşmaktadır. Dinleme ve okuma, anlamaya yönelik dil becerilerini; konuşma ve yazma da anlatmaya yönelik dil becerilerini oluşturur. Okuma ve yazma becerileri genellikle etkileşim gerektirmez. Kişi bu dil becerilerini tek başına kullanabilir. Ancak dinleme ve konuşmada genellikle bir etkileşim söz konusudur. Konuşma olduğunda dinlemenin, dinleme olduğunda da konuşmanın var olduğu bir gerçektir.

Söz konusu dil becerilerinin en çok kullanılanı *dinlemedir*. Anlama becerisi içerisinde yer alan dinlemenin birçok tanımı yapılmıştır. Dinleme; konuşan veya sesli okuyan bir kişinin vermek istediği mesajları doğru algılama ve anlayabilme¹³, söyle-

⁷ Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil*, TDK Yayınları, Ankara 1990, c. I, s.11; Berke Vardar, *Dilbiliminin Temel Kavramları ve İlkeleri*, ABC Kitapevi, İstanbul 1998, s.57.

⁸ Zillioğlu, *İletişim Nedir?*, Cem Yayınları, İstanbul, 2007, s.37 vd.

⁹ İbrahim Ethem Özgüven, *Bireyi Tanıma Tetkikleri*, Ankara 2002, s.1; İrfan Erdoğan, *İletişimi Anlamak*, Erk Yayınları, Ankara, 2002, s.105.

¹⁰ İsrâ Sûresi 17/70.

¹¹ Ebû Osman Amr b. Bahr Cahız, “*Risaletü Tafdili'n-Nutk Ale's-Samî*”, *Resailü'l-Cahız -er-Resailü'l-Edebiyye*, Daru ve Mektebetü'l-Hilal, Beyrut 1991, s.304.

¹² Jacques Ellul, *Sözün Düşüşü*, çev. Hüsamettin Arslan, , Paradigma Yayınları, İstanbul 1998, s.33 vd.

¹³ Murat Özbay, *Dinleme Eğitimi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2005, s.11; İbrahim Ethem Başaran, *Eğitim Psikolojisi*, Gül Yayınları, Ankara 1996, s.283; Özcan Demirel, *Türkçe Öğretimi*, Pegem Yayınları, Ankara 2000, s.35.

nenler arasında bağlantı kurabilme¹⁴, söz konusu uyarıya karşı olumlu veya olumsuz tepkide bulunabilme etkinliğidir.¹⁵

Tanımdan da anlaşılacağı üzere, dinleme birçok konu ve mesajdan istenilenin seçilmesidir. Dolayısıyla dinleme, bilinçli ve işlevsel (anlama, yorumlama ve iletişim) bir faaliyetken; işitme, fiziksel bir faaliyettir. Bunun için insan, her şeyi işitebilir, fakat dinlemeyebilir. Çünkü insan dinleme etkinliğini gerçekleştirirken, aktif bir zihinsel süreç içindedir.

Kur'an, Hz. Peygamberi zaman zaman dinlemeye gelen, fakat onu ve onun getirdiği mesajları önemsemeyen, Hz. Peygamberin söylediklerini işitse de, gönülden bir ilgi göstermeyen, işittikleri konu ile ilgili düşünce ve tutumlarında herhangi bir değişiklik olmayan kimselerin durumundan bahsetmektedir: "*İçlerinden, gelip seni dinleyenler vardır. Fakat senin yanından çıktıkları zaman kendilerine bilgi verilmiş olanlara: 'Demini ne söyledi derler...'*"¹⁶ Âyette zikri geçenlerin dinleyişleri görünüşte ve yüzeysel olan işitmeden öte gitmeyen fiziksel bir etkinliktir. Çünkü onlar, Hz. Peygamber ile birlikte oturuyorlar, söylediklerini işitiyorlar fakat önem vermiyorlardı. Hz. Peygamber'in yanından çıktıklarında da diğer dinleyenlere "*Muhammed demini ne dedi?*" diye küçümser tutum takınıyorlardı.¹⁷ Bu insanlar mesaja önem vermediklerinden, söylenenleri işitmelerine rağmen mesaj üzerine yoğunlaşmıyorlardı.

Subjektif eğilimlerinin baskısından kurtulamamış kimselerin dinleme ve anlama pozisyonlarının da Kur'an'da şöyle ifadelendirildiğini görmekteyiz: "*Nefsinin arzusunu tanrı edineni gördün mü? Sen ona koruyucu olabilir misin? Yoksa sen, onların büyük çoğunluğunun gerçekten senin davetini dinleyeceğini, yahut akıllarını kullanacaklarını mı sanıyorsun? ...*"¹⁸ "*Ona âyetlerimiz okunduğu zaman sanki bunları hiç işitmemiş, sanki kulaklarında ağırlık varmış gibi, kibirlenerek yüz çevirirler*"¹⁹

İnsanlar çoğu zaman karşısındaki kişileri kendi algısına göre anlamaya çalışmakta ve kendi algısal dünyalarına uymayan mesajları reddetmektedirler. Bu da etkili iletişim kurulmasını olumsuz etkilemektedir. İletişimde ortaya çıkan engelleyici davranışları ortadan kaldırıp, muhatabı anlama gayretiyle dikkatle dinlemek, onun ne hissettiğini anlamaya çalışmak, mesajın doğru anlaşılmasını sağlayacaktır.²⁰ Dolayısıyla dinleme sürecinde dinleyicinin, konuşmacının ilettiği mesajı anlamak ve yorumlamak için çaba göstermesi gerekmektedir.

İnsan beyniyle ilgili yapılan çalışmalarda dinlemenin konuşmadan daha aktif bir faaliyet olduğu ifade edilmektedir. Çünkü normal bir konuşma hızında insanlar, dakikada ortalama 150-250 kelime kullanırken; 600-750 kelime anlayabildikleri

¹⁴ Özbay, age, s.55.

¹⁵ Sedat Sever, *Türkçe Öğretimi ve Tam Öğrenme*, Anı Yayıncılık, Ankara 2000, s.9; Demirel, age, s.35.

¹⁶ Muhammed 47/16.

¹⁷ Seyyid Ebü'l-A'l-el-Mevdûdi, *Tefhimu'l-Kur'an*, çev. Ahmed Asrar, Bengisu Yayınları, İstanbul 1997, c. V, s.557.

¹⁸ Furkân 25/43-44.

¹⁹ Lokman 31/7.

²⁰ Zeyyat Sabuncuoğlu ve Murat Gümüş, *Örgütlerle İletişim*, Arıkan Yayınları, İstanbul 2008, s.179, 184; Hasan Tutar ve M. Kemal Yılmaz, *Genel İletişim*, Seçkin Yayınları, Ankara 2005, s.73, 77.

saptanmıştır.²¹ Dolayısıyla 450 -500 kelimelik bir zaman süresi beynimiz atıl kalmaktadır. Bu da dinleyici zihninin 10 dakikalık bir dinleme sürecinde ise 4500-5000 kelimelik bir zaman süresi kadar boş kaldığı anlaşılmaktadır. Boş kalan bu zaman, zihin tarafından çeşitli etkinliklerle doldurulmaktadır. Bu sebeple bir konuşmayı bütünüyle anlayarak dinlemek, basit bir etkinlik değildir. Çünkü düşünme etkinliği konuşmadan daha hızlı gerçekleşir. Bu hız farklılığı, zihnimizin temel konudan ayrılıp, diğer ilgisiz konulara yönelmesi sonucunu da beraberinde getirmektedir.²²

Okulda öğretmenin, camide vâizin, sosyal ilişkilerde bireylerin, kısacası iletişim olduğu her ortamda kaynağın, mesajı açık, anlaşılır tarzda hedef kitleye aktarması, sağlıklı öğrenme ve iletişimin gerçekleşmesine zemin hazırlayacaktır. Hz. Aişe, Hz. Peygamber(sav)'in ileticeği ilâhî mesajları, insanlar doğru anlasın diye, kelimeleri tane tane söylediğini nakletmiştir.²³ Dini tebliğden amaç; mesajın hedef kitleye aktarılması, anlatılması ve bu mesajların insanların gönüllerinde yer etmesi olduğuna göre, bunun gerçekleşmesinde insanların dinleme ve öğrenme isteklerinin dikkate alınması önemlidir. Bu durumu her zaman dikkate alan Hz. Peygamber (sav); ashâbın kendisini dinlemekten büyük haz duydukları ve dikkatle dinledikleri halde, onları usandırmamak için sohbetlerine zaman zaman ara verir ve dinlemeye müsait bir ortamın oluşmasına dikkat ederdi.²⁴ Zira insanların içinde bulunduğu psikolojik durum, alacağı ve vereceği bilgilerin seçimini etkilemektedir. Kişinin aşırı heyecanlı ya da stres altında olması, dinleme ve mantıklı düşünme sürecini olumsuz etkileyeceği gibi, mesajın amaçlanandan daha olumlu ya da olumsuz algılanmasına da zemin hazırlayacaktır.

Öte yandan Kur'an-ı Kerim'in birçok âyetinde işitme kelimesinin görme kelimesinden önce geçmesi²⁵ işitme ve dinleme etkinliklerinin bilgiye ulaşmada görmeden daha etkin olduğunu kanıtlar mahiyettedir. Görme yeteneğini yitiren kimselerin, eğitimde başarı sağladıkları görülmekle birlikte, işitme yeteneğini kaybetmiş olanların aynı başarıya ulaşamadıkları görülmektedir. Bunun en temel nedeni ise, bilgi aktarım vasıtası olan dilin, işitme engelinden ötürü öğrenilememesidir.²⁶

Ayrıca konu ile ilgili hadisler incelendiğinde Hz. Ayşe'den rivâyet edilen bir hadiste, işitme kelimesinin görme kelimesinden önce geçtiği görülmektedir. Hz. Ayşe: "Rasûlullah (sav) secdede: "*Alım, güç ve kuvvetiyle yaratana, işitme ve görmesini ayırana secde etti.*"²⁷ diye dua ederdi." demektedir. Hz. Peygamber (sav) duymanın

²¹ Akif Ergin ve Cem Birol, *Eğitimde İletişim*, Ankara 2005, Anı Yayınları, s.125; Doğan Cüceloğlu, *Yeniden İnsan İnsana*, Remzi Kitapevi, İstanbul 1998, s.171; Alemdar Yalçın, *Türkçe Öğretim Yöntemleri Yeni Yaklaşımlar*. Ankara 2002, Akçağ Yayınları, s.126; Suat Cebeci, *Öğrenme ve Öğretme Süreçlerinde Dinî İletişim*, İz Yayınları, İstanbul 2003, s.297.

²² Enise Kantemir, *Yazılı ve Sözlü Anlatım*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1991, s.13; Başaran, age., s.283.

²³ Ebû Dâvud, İlim 24.

²⁴ Buhârî, İlim 11, 12.

²⁵ "Doğrusu biz insanı karışık bir nüfeden (zigot) yaratık, bir takım safhalardan geçirdik de onu işitici, görücü yaptık." (İnsan 76/2); "...ve sizin için kulaklar, gözler ve gönüller yarattı. Ne kadar az şükrediyorsunuz!" (Secde 32/9); "De ki, sizi yaratan, size işitme duyusu, gözler ve gönüller veren O'dur..." (Mülk 67/23).

²⁶ Muhammed Osman Necati, *Hadis ve Psikoloji*; trc. Mustafa Işık, , Fecr Yay, Ankara 2000., s.235.

²⁷ Ebû Dâvud, Sucûd 7.

oluşumunu görmeden önce dile getirmesi embriyoloji biliminin de ortaya koyduğu ceninde "duymanın, görmeden önce oluşumunu tamamladığı" verileriyle birleşmektedir.²⁸

Öğrenme sürecinin ilk etkinliği olan duyum, insanın ana rahminde elde ettiği ilk etkinlik olmakla birlikte, ölümden önce de işlevini yitiren en son etkinliktir.²⁹ İşitme, bütün insanların olduğu gibi anne karnındaki bebeklerin de en önemli ihtiyaçlarından biridir. Bebekler bu beceriyi daha dünyaya gelmeden kullanmaya başlarlar. Ana karnındaki bebeğin, frekansı yüksek bir ses duyduğunda buna tepki vermesi dinlemenin anne karnında aktif olarak geliştiğinin göstergesidir. Bebeğin gösterdiği bu tepki özellikle hamileliğin son dönemlerinde daha da belirgin hale gelmektedir.³⁰ Uzmanların yeni çocuk sahibi olacak eşlere 7. aydan itibaren, anne karnındaki bebeğe yönelik konuşma yapmalarını tavsiye ettikleri bilinmektedir. Yapılan konuşmaların bebeğin doğumdan sonra anne ve babasının seslerini tanımasına katkı sağladığı muhakkaktır.³¹ Bu da göstermektedir ki çocuğun maddi ve manevi gelişiminde seslerin büyük önemi vardır.

Dinleme becerisinin önemini vurgulayan araştırmacılar, günlük hayatta dinleme becerisinin diğer tüm becerilerden daha yoğun kullanıldığını, ortalama olarak konuştuğumuzun iki katı, okuduğumuzun dört katı ve yazdığımızın beş katı kadar dinlediğimizi ileri sürmüşlerdir. İnsanların günlük yaşam içindeki etkinlik oranlarında; dinlemeye % 42, konuşmaya % 32, okumaya % 15, yazmaya % 11 zaman ayırdıkları ortaya konmuştur. Üniversite öğrencileri üzerinde yapılan bir araştırmada ise dinlemeye % 53, okumaya % 17, konuşmaya % 16, yazmaya % 14 zaman ayırdıkları belirtilmektedir. Ayrıca iletişim sürecinde dinlemenin % 40, konuşmanın % 35, okumanın % 16 ve yazmanın % 9 oranında kullanıldığı tespit edilmiştir.³² Bu sonuçlar; örgün ve yaygın eğitimde, sosyo-kültürel faaliyetlerde en fazla kullanılan dil becerisinin "dinleme" olduğunu ortaya koymaktadır.

İslâmî ilimlerin eğitim-öğretim yöntemleri içinde yer alan, semâ' ve kırâat³³ gibi tahammül yolları; Kur'an âyetlerinin yazılması³⁴ ve Kur'an öğretiminde tilavet kuralına uygun bir okuyuş ve kelimeleri doğru telaffuz edebilmek için hocanın okuyuşunu takip etmek amacıyla kullanıldığı gibi, hadis öğrenme yollarından en kuvvetli ve en üstün hadis alma usûlleri olarak kabul görmüştür.³⁵ Günümüz eğitim-öğretim

²⁸ Necati, age., s.236.

²⁹ Yusuf Doğan, "İlkokul yedinci sınıf öğrencilerinin dinleme becerisi geliştirmede etkinlik temelli çalışmaların etkililiği" TEBD. , Bahar 2008 , cilt, IV, sy. 2, s.261 vd.

³⁰ İbrahim Canan, *Peygamberimizin Sünnetinde Terbiye*, Tuğra Neşriyat, İstanbul 1977, s.69; Sabri Akdeniz, *Toplumumuz ve Eğitimimiz*, İstanbul Matbaası, İstanbul 1982, s. 42.

³¹ Doğan, *Dinleme Eğitimi*, Pegem Yayınları Ankara 2011, s.7.

³² Doğan, age., s.13; Cihangir, age, s.13.

³³ Semâ': Hocanın ezber veya bir metne bakarak naklettiği hadisi talebenin bizzat hocasının dilinden duymasıdır.Kırâat ise talebenin ezbere veya elindeki bir kitaptan hocanın huzurunda hadisi okuyup, hocanın da ezberden veya bir nüshadan talebenin okuyuşunu takip etmesidir.(Bkz. Subhi es-Salih, *Hadis ilimleri ve Hadis Istılahları*, trc. M. Yaşar Kandemir, İFAV, İstanbul 1996, s.67-72)

³⁴ İsmail Lütfi Çakan, *Hadis Usûlü*, İFAV Yayınları, İstanbul 1991, s.56.

³⁵ Subhi es-Salih, *Hadis ilimleri ve Hadis Istılahları*, trc. M. Yaşar Kandemir, İFAV Yayınları, İstanbul 1996, s.67.

yöntemlerinde ‘takrir’ adı verilen hocanın dersi anlatıp talebinin dinlemesi şeklinde yapılan eğitim-öğretim *sema’a* karşılık gelirken, öğrencinin bir konu üzerinde araştırma yaparak topladığı bilgileri öğretmenine sunduğu, öğretmenin de eksik kalan yönleri tamamladığı ‘aktif metod’ olarak adlandırılan yöntem *kırâat*’a benzemektedir.

Bununla birlikte fıkıh öğretiminde ise münâzara ve müzâkere metodu sıkça kullanılmıştır. İmam-ı Âzam Ebû Hanife derslerinde bu metodu kullanmış; derslerde fikhî bir konu tespit edilir, her öğrenci söz alarak delilleriyle birlikte kendi görüşünü söyler, yapılan itirazlara cevaplar verilir, mesele olgunlaşınca Ebû Hanife kendi görüşünü söyleyerek konuyu hükme bağlardı.³⁶ Bu yöntemlerde gerek hoca gerekse öğrenci sabırla ve dikkatle konuyu dinler, algılar, anlar, değerlendirir ve çıkarımlarını paylaşırlar.

Dinlemeden amaç, dinlenen şeyin anlaşılması olduğu için dinleme becerisi gelişmiş olan insanlar; bireysel ve sosyal faaliyetlerde daha sağlıklı iletişim ortamı oluşturur. İyi bir dinleyici olmadan başarılı olmayı düşünmek gerçekçi değildir. Hiç şüphe yok ki öğrenmenin ve başarının anahtarı muhatabı gereği şekilde dinlemektir.³⁷

B. DİNLEME SÜRECİ

İnsanlar, duyma ve dinleme kavramlarını özdeş ve çoğu zaman birbiri yerine kullanmaktadırlar. Fakat her iki kavramın görev ve fonksiyonları farklı olduğundan, ayrı ayrı ele alınması ve bağlantılarının somutlaştırılmasında yarar vardır.

İşitme ve dinleme birbiriyle ilişkili, ancak birbirinden ayrı iki eylemdir. İşitme fizyolojik, dinleme ise psikolojik bir süreçtir. Fizyolojik olarak işitme, ses dalgalarının dış kulaktan kulak zarına iletiildiği, orta kulakta mekanik titreşimlere, iç kulakta da beyne giden sinir akımına dönüştüğü süreçtir. İnsanın kulağına gün boyu binlerce ses gelmektedir ve bu işlem insan iradesinin dışında gerçekleşmektedir.

Dinleme adı verilen psikolojik süreçte ise insan, irâdî olarak seslerin ve konuşma görüntülerinin farkına varmaya başlar ve onlara dikkatini vererek anlamlandırır.³⁸ Bu anlamda işitmek pasif bir eylemken, dinlemek aktif ve bilinçli bir gayreti gerektirir. Dinleme, duyma mekanizmalarından geçerek gelen, bilgilerin kayıt edilip, kullanıma hazır hale gelmesine yol açan aktif zihinsel bir yöntemdir. Başka bir ifade ile zihinsel bir etkinlik olarak dinleme, sadece duyma davranışı değil, aynı zamanda anlama, dikkat etme, duyulanı analiz ederek sonuç çıkarıp tepki verme boyutlarını içermektedir.³⁹

³⁶ M. Ebû Zehra, *Ebû Hanife*, çev. Osman Keskiöğlü, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1966, s.85.

³⁷ Ian Mackay, *Dinleme Becerisi*, çev.: Aksu Bora ve Onur Cankoçak, İlkaynak Kültür ve Sanat Ürünleri Ltd. Şti., Ankara.1997, s.9.

³⁸ Ergin ve Birol, age., s.114 vd.; Mevlüt Kaplan. *Çocuk Kitaplarında İçerik, Resimleme, Dil ve Anlatım Özellikleri*, AÜEBF ve TÖMER Yayınları, Ankara 2000, s.7.

³⁹ Cihangir-Çankaya, age., s.24; Başaran, age., s.283.

Dinleme esnasında beyin son derece karmaşık süreçlerden geçmektedir. Dinleme sadece seslerin aktarılması değildir. Dinleme esnasında, kulak vasıtasıyla alınan sesler, psikomotor süreçlerden geçmekte ve çok sayıda bilişsel ve duyuşsal mekanizma harekete geçmektedir. Bunlardan ilki, akustik sinyal ile anlamın iç içe kodlandığı, ses birimlerini, heceleri ve kelimeleri tanıma aşaması olan algısal işlem sürecidir. Bu süreçte küçük çocuklar duygularına, tutkularına, hayal gücüne dayalı sesleri algımlarken, ergenlik çağına doğru bu süreç biçim değiştirerek ayrıntılara, mantık ilgilerine, sesler arasındaki düzenliliğe, anlam ve mantık dokusuna dayalı bir dinlemeye doğru gider. Zamanla kendi düşüncelerini katarak ve eleştirerek dinleyebilme becerisini geliştirir. Bunun için çocuğun bilgi ve algılama yeteneğinin gelişimi ile dinleme yeteneğinin gelişimi arasında da doğrudan bir ilgi bulunmaktadır. Daha sonra, ses şifrelerinin anlama dönüştürülerek kısa dönemli hafızada depo edildiği geçiş süreci adı verilen anlamlandırma aşaması gelir. Son aşama ise eski ve yeni bilgilerin ilişkilendirilerek kavramaya dönüştürüldüğü kullanma aşamasıdır.⁴⁰ Aynı zamanda, algılama, anlama aşamalarına ilaveten anımsama, değerlendirme ve yanıt-lama aşamaları ile dinleme etkinliği dört aşamalı bir süreç sonunda gerçekleşmektedir.

a. Algılama aşaması

Dinleme, insanların gönderdiği mesajların algılanmasıyla başlar. Algı ise, duyu verilerini örgütleyip yorumlayarak çevremizdeki nesne ve olaylara anlam verme sürecidir.⁴¹ Öğrenmenin temeli algıdır ve duyu organlarımız algının araçlarıdır. Algı, duyumların anlamlı bütünlere dönüşmesi anlamına gelir. Çevremizdeki uyarıcılardan alınan uyarılar, duyumlar olarak beyne gider. Bu duyumlar birleşerek anlamlı bir bütün olan “algı”yı meydana getirir. Algıların birleşmesi sonucu ise anlamlı kavramlar oluşur. Böylece çevremiz, çevremizdeki olaylar ve varlıklar hakkında bilgi sahibi oluruz. Kavramların birbirleriyle ilişkisini anlar, yorumlar, problemleri çözer, yeni gerçekleri öğrenmek için zihinsel faaliyetler içerisine gireriz.

Algılama sürecinde, insanın daha önceki yaşantıları ve deneyimleri çok önemli bir yer tutar. Bir anlamda her algılama olayı; gelen duyuşsal verilere dayanılarak, dış dünyayla ilgili oluşturulan bir bilgidir. Gelen ilk verilere göre oluşturulmaya başlanan bilgiler, sonraki verilerden hareketle ya kuvvetlenir ya da yerini başka bilgilere bırakır. Bu aşamadan sonra gelen veriler ise o bilgileri sürekli kuvvetlendirir ve kişiyi bir sonuca götürür.⁴² Bunun için kişinin yaşam sürecindeki maddi ve manevi deneyimleri, algıyı doğrudan etkilemektedir.

Deneyim algının temelidir ve deneyimler sayesinde duyum anlama dönüşür. Algıdaki seçicilik sayesinde ise, bizim için önemli olan şeyleri algılarız. Dolayısıyla herkesin duyu, düşünce ve kültürel yapısına bağlı olarak ortaya çıkan algı seçiciliği vaizin, öğretmenin, konuşmacının daima göz önünde bulundurması gereken önemli bir etkidir. Çünkü konuşmacının başarısı, hedef kitlenin(cemaat, öğrenci, insanlar)

⁴⁰ Pat Wilcox Peterson., *Skills and Strategies for Proficient Listening*. (Ed: Celce-Murcia Marianne), The United States of America 2001, s.88; Yalçın, age. s.125.

⁴¹ Cüceloğlu, age. s.98.

⁴² Cüceloğlu, age, s.99.

dikkatini konuya yöneltmesi ile gerçekleşir.⁴³ Bu nedenle Hz. Ali, öğrencilerin ihtiyaçlarını göz önünde bulundurulması ve öğrenci-öğretmen arasında sevgi bağının kurulmasını, öğrencinin derse hazır hale gelmesi için gerekli olduğunu, ancak bundan sonra bilginin aktarılması gerektiğini ifade etmektedir.⁴⁴ Sevgi ve saygıya dayalı bu yakınlık teşvik edici etkisiyle öğrencide öğrenme, araştırma isteğini uyanmasını katkı yapacaktır. Din eğitimcisinin bu şekilde ki yaklaşımı çocuğun dine karşı ilgisinin ve algısının uyanmasını sağlayacağı gibi, öğretmenin söylediğini doğru algılayabilmek için sözel ve sözel olmayan mesajlara dikkat etme, sözünü kesmeme, konuşmacının kendini ifade etmesine fırsat vererek, mesajın algılanmasına zemin hazırlar.⁴⁵

b. Anlama Aşaması

Dinlemenin en önemli gerekçesi anlamaktır. Bu aşamada ifade edilen düşünceler ve bu düşüncelere eşlik eden duygular, anlamayı içerir. Öğrenme sürecinin en önemli unsurlarından biri olan anlama, dinleme eyleminin sonunda gerçekleşir.

Dinleyici, verilmek istenen mesaja işitme ve görme duyularıyla yönelir. Duyu organları tarafından algılanan mesajlar zihinde anlam kazanmadıkça öğrenilmiş olmayacağından, dinleyicinin hem algılama hem de düşünme eylemlerini birlikte gerçekleştirmesi gerekir. Bu süreçteki engeller mesajın anlaşılmasını geciktirir veya engeller.⁴⁶ Dinleyici zihni melekelerini anlama ve kavrama yeteneklerini mesaja yöneltmedikçe, mesaj ne kadar ustalıkla sunulmuş olursa olsun onu tam ve doğru olarak alamaz ve anlayamaz. Bu hususa Kur'an da vurgu yapmış ve zihni melekelerini kullanmadan muhatap dinleyenler hakkında "sağır" benzetmesi yapmıştır:

"...onlar arasında sana kulak verip işitirmiş gibi yapanlar var; iyi ama, eğer akallarını kullanmıyorlarsa sen sağırlara duyurabilir misin?" (Yûnus 10/42).

"Şüphesiz bunda dinleyen bir toplum için ibretler vardır." (Yûnus 10/67).

Eğitimin çocuğun gelişim seviyesine uygun olması, onun derse ilgisini artırarak başarısını etkileyecektir. Eğer öğrenci verilen bilgileri anlamakta güçlük çekerse, bu durum kaygılarının uyanmasına ve bıkkınlığa yol açacağından başarısını olumsuz etkileyecektir. Öğretmen konuları anlatırken öğrencilerin anlama ve kavrama yeteneğini göz önünde bulundurmamak durumundadır.

Öte yandan anlama aşamasında, konuşmacıyı ön yargısız dinleme ve geri bildirimde bulunma çabası, verilmek istenen mesajın anlaşılmasını sağlayacaktır.⁴⁷

c. Değerlendirme Aşaması

Dinleme etkinliğinin eylem boyutunu oluşturan bu aşama konuşmacının temel amaçlarının veya gerekçelerinin yorumlanmasını içerir. Bunun için mesajların doğru hatırlamak önemlidir. Çoğu kez insanlar aktarılan mesajı farklı algıladıkları halde

⁴³ Cebeci, age., s.301.

⁴⁴ Afzalur Rahman, Siret Ansiklopedisi, çev: Yusuf Balci ve Ark, İnkılap Yayınları, İstanbul 1996, c. II, s.257.

⁴⁵ Cihangir-Çankaya, age., s.25.

⁴⁶ Cebeci, age., s.260.

⁴⁷ Cihangir-Çankaya, age., s.26.

doğru algıladıklarını zannederek ona göre bir değerlendirmede bulunurlar. Bu da beraberinde verilmek istenen mesaj ile algılanan mesaj arasındaki farkı ortaya çıkarılmaktadır. Bu sebeple konunun iyi anlaşılması için konuşmacıya soru sormaktan çekinmemek gerekir. Ayrıca soru sadece konuşmacıya sorulmamalı anlatım sırasında sık sık muhatapın fikri de alınmalı, ikna olup olmadığı noktalar belirlenmeli ve ona göre yeni bir konuya ya da üsluba geçilmelidir. Böylece dinleyicinin düşünme melekeleri geliştirilmiş ve dikkat dağınıklığı engellenmiş olur. Kur'an'da peygamberlerin kullandıkları yöntemlere baktığımızda da, "Ey kavmin görüşünüz nedir söyley misiniz?.." ⁴⁸ sorusu, muhatap oldukları kavmin düşüncelerini öğrenme arzusunun göstergesidir. Çünkü insanlar arası iletişimde, kişiler birbirlerinin bir şekilde anlamak zorundadır ki olumlu veya olumsuz bir değerlendirme de bulunabilsinler. ⁴⁹

Kur'an'da soru şekilleri belli bir kalıba sıkıştırılmamıştır. Muhatapın durumuna göre şekillenmiş soru şekilleri vardır. ⁵⁰ Amaç insanların ilgi ve alakasını mesaja yöneltmektir. Bilindiği üzere Kur'an'da Allah tarafından sorulan sorular öğrenmeye değil, öğretmeye yöneliktir. ⁵¹ Kur'an'ın üslubuna bakıldığında şu tespitleri yapmak mümkündür: Kur'an'da sorulan sorulardan maksat, muhatapı sınamak, sorgulamak veya onu zor durumda bırakmak değildir. Aksine zihinleri uyandırmak ve dikkatleri toplamak, bilinen gerçeklerin hatırlanmasını sağlamak, birtakım bilgiler vererek düşündürmek ve akli çıkarımlar yoluyla gerçeğin bulunmasına yardımcı olmaktadır. ⁵²

Hiç şüphe yok ki ancak sağlıklı algı ve anlamının sonunda doğru bir değerlendirme ortaya çıkmaktadır. Bunun için konuşmacı ve dinleyicinin mesajın doğru anlaşılması için gerekli etkinlikleri yapması önemli ve gereklidir.

d. Geribildirimde Bulunma Aşaması

Bilgi aktarımı karşılıklı bir etkileşim süreci olduğundan, kaynaktan çıkan mesajın "alıcı"da ne tür bir etki yaptığı da önem taşımaktadır. Karşımızdaki kişinin gönderdiği mesajı, alıcının algılayıp algılamadığı, algılamışsa tavrının ne olduğu hakkında bilgi ve izlenim, geribildirim sürecini oluşturur. ⁵³ Konuşan kişi aldığı geribildirimlere göre ya sözünü tekrar edecek veya daha anlaşılır açıklamalar yapacak ya da aynı minval üzere konuşmasına devam edecektir.

Bu süreç, alıcının mesaja karşı alacağı tavrı ifade eder. Bu tavır, aynı anda alıcıdan kaynağa doğru gerçekleştirilen ikinci bir iletiyi de kapsamaktadır. Başka bir ifade ile burada çift yönlü, karşılıklı ve otomatik bir etkileşim söz konusudur. Bu durumda mesaj, hedefte amaca uygun etki yaparsa tepki "olumlu", amaca aykırı bir etki yaparsa, tepki "olumsuz" olacaktır. ⁵⁴

⁴⁸ Bkz. Hüd 11/28, 63, 88; Saffât 37/87; Necm 53/19.

⁴⁹ Hacı Mustafa Açıköz, *Etkili İletişim*, Elis Yayınları, Ankara 2005, s.118.

⁵⁰ Hüseyin Atay, *Kur'an'da İman Esasları*, Atay Yayınları, Ankara 1998, s.100.

⁵¹ Yaşar Fersahoğlu, *Kur'an'da Zihin Eğitimi*, Marifet Yayınları, İstanbul 1996, s.504.

⁵² Mehmet Şanver, *Kur'an'da Tebliğ ve Eğitim Psikolojisi*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2004, s.182.

⁵³ Orhan Gökçe, *İletişim Bilimi*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2006, s.31; Aysel Aziz, *İletişime Giriş*, Aksu Kitabevi, İstanbul, 2008, s.7.

⁵⁴ Abdülhalim Muhyiddin, *el-İ'lâmu'l-İslâmi ve Tatbikâtuhu'l-Amaliyye*, Mektebetü'l-Hancı, Kahire 1984, s.27.

Kur'an'da ilâhi mesaj karşısında insanların verdiği olumlu veya olumsuz tepki ve bunun sonucu gelişen inanç ve davranış hakkında pek çok örnek mevcuttur.

“Ey Rabbimiz! Gerçek şu ki biz, ‘Rabbimize iman edin’ diye seslenen bir davetçi işittik, hemen iman ettik”,⁵⁵ “İnananlar öyle kimselerdir ki, Allah anıldığı zaman kalpleri titrer ve Allah’ın âyetleri kendilerine okunduğunda imanlarını artırır; onlar Rablerine güvenirlere. Onlar namaz kılar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan verirler.”⁵⁶ “Aralarında hüküm vermesi için Allah’a ve Resûlü’ne davet edildiklerinde, ‘İşittik ve itaat ettik.’ demek, sadece müminlerin söyleyeceği sözdür.”,⁵⁷ “O’nun elçilerinden hiçbirini diğerinden ayırmayız, İşittik ve iman ettik.”⁵⁸

İlâhi davet karşısında, muhatabın “işittik iman ettik”, “işittik itaat ettik” ifadesi, olumlu tepkinin, kaynağa yönelmesidir. Mesaj, alıcı tarafından alınmış, algılanmış, iman ve amele dönüştürülmüştür. İletişim sürecine bağlı olarak gelişen tutum değişikliği, mesajın alıcıda bıraktığı etkiyi görme bakımından önemlidir.

“Bir zaman Rabbi İbrahim’i birtakım sorularla imtihan etti, o da onları tamamen cevaplandırınca: ‘Ben seni insanlara önder yapacağım’ dedi. İbrahim de, ‘Soyumdan önderler yap!’ “ dedi...”⁵⁹

Âyette soru-cevap şeklinde gerçekleşen iletişimde, soru soran kaynak Allah, sorulan sorular mesaj, bu mesajları anlayan ve algılayan Hz. İbrahim’dir. Hz. İbrahim’in sorulara başarı ile cevap vermesi olumlu geri bildirimdir.⁶⁰ Bu olumlu bildirim sonucunda Hz. İbrahim, Allah’ın mükafatına (insanlara önder yapma) mazhar olmuştur.

Olumsuz tepkide ise, kaynağın verdiği mesaja, alıcı tarafından olumlu tepki verilmemesidir. Bu olumsuz tutum kimi zaman mesajı ve iletişimi reddetmek, kimi zaman ise karşıt görüşler ortaya koymak şeklinde gerçekleşir. Alıcının herhangi bir mantıksal nedene dayanmaksızın, kaynağın verdiği mesajı dinlemeden reddetmesi, hedefin iletişime karşı gösterdiği tepkidir.⁶¹ Hz. Musa’nın getirdiği mesaja karşı İsrâiloğullarının “Dinledik ama itaat etmiyoruz”⁶² şeklindeki tepkileri, daha baştan iletişim sürecinin başlamasını engellemiştir. İsrâiloğullarının da ifadesinden anlaşılacağı üzere kaynak tarafından gönderilen mesajlara önyargılı davranarak iletişime direnme şekli, mantıklı bir görüş ileri sürmeden reddetme şeklinde gerçekleşmiştir.

Muhatap, olumsuz tepkisini hem kaynağa, hem de verdiği mesaja yönelik verebilir. Mesajda yanlışlar bulunduğunu iddia edip, sahip olduğu verilere dayanarak, mesajı çürütme gayreti gösterebilir. Örneğin Kur’an’da öldükten sonra dirilmenin var olduğu gerçeğini içeren mesaja karşı çıkanlar, bunun mümkün olmadığını iddia etmişlerdir. Bu iddialarını da toprak ve kemik yığını haline geldikten sonra yeniden

⁵⁵ Âl-i İmran 3/193.

⁵⁶ Enfâl 8/2, 3.

⁵⁷ Nur 24/31.

⁵⁸ Bakara 2/285.

⁵⁹ Bakara 2/124.

⁶⁰ Bayraklı, *Din ve İletişim*, Bayraklı Yayınları, İstanbul 2009, s.29.

⁶¹ J. L. Freedman ve Diğerleri, *Sosyal Psikoloji*, çev. Ali Dönmez, İmge Kitapevi, Ankara 2003, s.348 vd.

⁶² Bakara 2/93.

diriltilmenin imkânsızlığını dile getirerek yapmışlardır.⁶³ Burada mesajın muhatapları, mesajı reddetmekle kalmamış aynı zamanda içeriğini de kendilerince ileri sürdükleri iddialarla çürütme gayreti göstermişlerdir.

Eğitim ortamının verimli olmasında, öğretmenin hem sınıf ortamında hem de birebir öğrenciyle olan iletişimde sürekli geri bildirim kontrolü yapması önemlidir. Çünkü verdiği mesajların öğrenci tarafında doğru bir şekilde anlaşılıp anlaşılmadığını kontrol ederken, aynı zamanda öğrencilerden gelen mesajlara karşı geri bildirimde bulunarak bilginin algılanması ve anlaşılması sağlanmaktadır.

Kaynağın iletildiği mesaja karşı verilen tepkiler sözel olabileceği gibi, sözel olmayan mesajlarla da olabilir. Jest ve mimiklerle sözlü mesajı pekiştirmek amacıyla başın onaylama veya onaylamama hareketleri mesaja yapılan vurgudur.

Tepkilerin mesajı ileten kaynağı yargılamaya tabi tutmadan, duruma, davranışa veya konuya ilişkin ne düşündüğümüzü yansıtmak, iletişim ve dinlemeyi daha etkili kılacaktır.⁶⁴

C. DİNLEME TÜRLERİ

Dinlemeye sadece iletilen mesajı duyma, anlama, yorumlama ve tepkide bulunma süreci olarak bakmak yeterli değildir. Çünkü dinlemede yaşanan süreçler, dinlenen materyale ve dinlemenin amacına göre farklılık gösterir. Camide vaazı, sınıfta dersi dinlerken güdülen amaç ve yaşanan süreç ile, örneğin radyo dinlerken güdülen amaç ve yaşanan süreç birbirinden farklıdır. Günlük hayatta, insanlar çeşitli dinleme ortamlarında bulunurlar. Karşılaşılan herhangi bir sorun hakkında bilgi edinme veya söz konusu problemi çözebilmek için mesajın kaynağından yanıt almak amacıyla yapılan farklı dinleme etkinlikleri vardır Bu etkinliklerin birçok ortak noktaları olmalarına rağmen farklı adlandırıldıkları ve farklı sınıflamalara tabi tutulduğu görülmektedir.⁶⁵ Bu nedenle dinleme türlerini genel olarak etkili ve etkisiz dinleme olarak iki başlık altında incelemek mümkündür.

a. Etkili Dinleme

Etkili dinleme, hem öğrenme sürecinde hem de beşeri ilişkilerde önemli bir yere sahiptir. Dinleme davranışı sözel ve sözel olmayan birçok davranıştan etkilenir. Şüphe yok ki etkili dinlemenin temeli, bireylerin birbirine karşı saygı göstermesidir.⁶⁶ Bireyler aynı fikirde olmasalar da konuşmacıyı sonunu kadar dinlemeleri, konuşmacı sözünü tamamladıktan sonra sözel veya sözel olmayan tepkilerle düşüncelerini aktarmaları gerekmektedir. Bu durum sağlıklı bir iletişim için önemlidir. Nitekim kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre Hz. Peygamber kendisiyle konuşan herkesi, sözleri bitinceye kadar dinlemiştir. Örneğin peygamberliğin ilk yıllarında Utbe bin Rebîa, Hz. Muhammed'in nübüvvet davasından vazgeçmesi için kendisine bazı tekliflerle geldiğinde, Hz. Peygamber kendisine ileri sürülen bütün teklifleri sonuna kadar, muhatabının sözünü kesmeden dinlemiştir. Utbe bin Rebîa'nın sözleri bitince

⁶³ Vâkıa 56/47-50; Yâsin 36/78-79.

⁶⁴ Cihangir-Çankaya, age., s.28.

⁶⁵ Bkz: Özbay, age., s.75; Cihangir-Çankaya, age., s.34, Yusuf Doğan, age., 29.

⁶⁶ Gökçe, age., s.109; Cihangir-Çankaya, age., s.34.

“Sözlerini bitirdin mi ey Ebûl’ Velîd” diye sormuş, evet cevabını aldıktan sonra: “O halde sen de beni dinle...”⁶⁷ demek suretiyle konuşanı sabır ve tahammülle dinlediğini ve kendisinin de aynı dikkatle dinlenmesi gerektiğini ima etmiştir.

Etkili dinlemede, dinleyicinin aktif katılımının sağlanması önemlidir. Çünkü dinleyicinin aktif katılımı, yalnızca fiziksel olarak ilgi göstermesi değil, aynı zamanda zihinsel katılımını da beraberinde getirmesidir. Hz. Peygamber (sav) konuşma yaptığında söz konusu aktif katılımı sağlamak amacıyla, ashabının dikkatini çekmek ve ilgilerini yoğunlaştırmak için bazı sorular sorardı. Anlamaları ve düşünceleri için zihinlerini harekete geçirirdi. Böylece kişinin dinlediklerini sözlü ve sözsüz davranışlarla, konuşmacıya yansıtması mümkün olurdu.⁶⁸ Rasûlullah (sav)’in Veda Haccında kendisini dinlemeye gelenlere yönelttiği sorular konuya örneklik açısından dikkate değerdir. Kaynaklar zikri geçen tarihi konuşmayı şu şekilde aktarmaktadır:

Rasulullah (sav):

- *Bu ay hangi ay?* diye sordu.

- Allah ve Rasûlü daha iyi bilir. dedik. Susunca, başka bir isim vereceğini sandık.

- *Zilhicce değil mi?*

- Evet.

- *Bu yer neresi?*

- Allah ve Rasûlü daha iyi bilir. dedik. Susunca, başka bir isim vereceğini sandık.

- *Haram Belde değil mi?*

- Evet.

- *Bu gün hangi gün?*

- Allah ve Rasûlü daha iyi bilir, dedik. Susunca, başka bir isim vereceğini sandık.

- *Kurban kesme günleri değil mi?*

- Evet.

- Kesinlikle söylüyorum, kanlarınız, mallarınız, namusunuz birbirinize bu günün, bu beldenin, bu ayın kutsallığı gibi haramdır."⁶⁹ buyurdu.

Hiç şüphesiz Hz. Peygamber’in herkesin cevabını bildiği bu soruları, sorması, dinleyenlerin dikkatini çekmeyi, söylediklerini dinlemek ve anlamak için zihinlerini hazır hale getirmeyi hedefliyordu. Zikri geçen soruların Rasûlullah (sav)’in öğüt ve tavsiyelerini dinleyenlerin dikkatini çekmede etkin bir rolü olduğu muhakkaktır. Her sorudan sonra Hz. Peygamber’in bir süre susması, muhatapların dinleme isteklerini motive etmek ve sorulan soruya verilecek cevaba ilgilerini yoğunlaştırmak amacıyla yöneliktir. Bu yönüyle sahabe bazen Hz. Muhammed (sav)’i sessiz-sakin bir şekilde

⁶⁷ İsmail b. Ömer İbn Kesir, *el-Bidâye ven-Nihâye*, Mektebetü'l-Maârif, Beyrut 1966, c. III, s.62.

⁶⁸ Christine E. Bingaman, *Etkili Sunuş*, çev: Erhan Tushan, İstanbul 1995, s.19; Cihangir-Çankaya, age., 34; Doğan, age., 30.

⁶⁹ Buhâri, Hacc 131, Edeb 43.

de⁷⁰, bazen gözyaşları içerisinde⁷¹, bazen de endişe ve korkuyla⁷² ama her defasında dikkatle dinlemişlerdir.

Kaynağın gönderdiği mesajları iyi anlamak ve söylenenleri doğru analiz etmek için, sorgulayıcı bir tarzda dinlemek önemlidir. Söylenenlerin altında yatan anlam ve içeriği ortaya çıkarmak için, mesajları yüzeysel ve ön yargılardan uzak dinlemek, hiç şüphesiz dinlemeyi daha verimli hale getirecektir.⁷³

Etkin dinlemede dinleyici, konuşmacıdan daha aktif ve dikkatli olmalıdır. Kişi, konuşan hatibi dinlerken, konuşma hızını ve konuşmasının içeriğini izlemesi gerekir. Ayrıca sözcükler kadar onların hangi anlamda ve bağlamda kullandığı, konuşmacının jest ve mimikleri de önem arz etmektedir. İnsanların birbirleriyle kurdukları iletişimde sözcüklerin %10, ses tonunun %30, beden dilini oluşturan jest ve mimiklerin önemi ise %60 olarak belirtilmiştir.⁷⁴ Dolayısıyla sözsüz mesajların sözlü mesajı pekiştirme ya da sözlü mesajla çelişmesi mümkündür. Bu nedenle iletişimin sözel olmayan unsurlarının sözlü unsurlar kadar, mesajın anlaşılmasına katkısı vardır.

Öte yandan aktif dinleme de, karşımızdaki kişinin sözsüz mesajlarını (jest, mimikler ve ses tonu) gözlemlemeyi ve anlamayı, sözlü mesajlarını dinlemeyi içerir. Bu süreçte konuşmacı, fiziksel ve psikolojik olarak dikkatle takip edilerek, vermek istediği mesajın taşıdığı bütün anlam ortaya çıkarılmaya çalışılır.⁷⁵

Etkili dinleme, insanların duygu ve düşüncelerini doğru bir şekilde anlaşılması sağladığından birçok iletişim sorunu kendiliğinden çözülmektedir. Ayrıca karşıdaki kişi tarafından anlaşılma olmanın bireyler arasında samimi ilişkilerin oluşmasına yaptığı olumlu etki göz ardı edilemez. Bu süreçte konuşmacıya, duygularını savunmak zorunda kalmadan, tekrar gözden geçirme fırsatı verilir. Ayrıca, anlamlı ve karşılıklı anlamaya dayanan bir iletişim sürecine zemin hazırlayacağı da muhakkaktır.⁷⁶

Etkin dinlemenin gerçekleşebilmesi için şunlara dikkat edilmesi gerekir.⁷⁷

- * Konuşma kesilmemeli,
- * Konuşmacıya, jest ve mimiklerle dinleme isteği gösterilmeli,
- * Konuşmacının ve dinleyicinin dikkatini dağıtan etkenler ortadan kaldırılmalı,
- * Konuşmacı ile empati kurarak dinlenmeli,
- * Dinleyicinin psikolojisi rahat ve huzurlu olmalı ve konuşmaya odaklanmalı,

⁷⁰ Buhâri, Cihâd 37.

⁷¹ Ebû Dâvud, Sünen 39.

⁷² Buhâri, Rikâk 46.

⁷³ Yalçın, age., s.131 vd.; Cihangir-Çankaya, age., 42; Doğan, age., 30.

⁷⁴ Altıntaş, age., s.29; Zillioğlu, age., s.167.

⁷⁵ Bingaman, age., s.19; Cihangir-Çankaya, age.,44; Doğan, age., 30; Özbay, age., s 75 vd.

⁷⁶ Cihangir-Çankaya, age., 46.

⁷⁷ Hasan Tutar ve M. Kemal Yılmaz, *Genel İletişim*, Seçkin Yayınları, Ankara 2005, s.78; Rukiye Karaköse, *“Ergenlerde Etik İletişim”*, Etkili Din Öğretimi, TİDEF Yayınları, İstanbul 2010, s.260 vd.

* Konuyla ilgili eleştiriler sonraya bırakılmalı,

* Konunun anlaşılması için soru sorulmalı, kapalı kalan konular açıklığa kavuşturulması için konuşmacıya yardımcı olunmalı.

b. Etkisiz Dinleme

Bireylerin kullandığı dinleme davranışları, bilgi aktarımını, mesajın anlaşılmasını veya iletişimi engelliyorsa, söz konusu dinleme davranışları etkisiz dinleme olarak vasıflandırılır. Zira bu şekildeki bir dinlemede gaye gerçekleştirilmemiştir.

Etkisiz dinlemede, dinleyici dinliyor gibi görünse de, iç dünyası ve zihni konuşmanın yapıldığı mekânda değildir. Konuşmayı seçerek dinleyip, söylenenlerin altında yatan duygu ve düşünceyi anlamak için gayret sarf etmez. Kimi zaman ise söylenenleri kendisine yöneltilmiş bir saldırı olarak kabul ederek savunmaya geçer. Öte yandan muhataptan dinlediği bilgilerden yararlanarak, konuşmacıyı zor durumda bırakacak fırsatlar yakalamaya çalışır.⁷⁸ Bu durumlar hem mesajın eksik ve yanlış algılanmasını, hem de konuşmacının duygularına daha az önem verildiğini ortaya koymaktadır.

Hz. Peygamber mesajı, samimi ve içtenlikle dinlemeyen, dolayısıyla da bir sonuç çıkarıp fayda elde edemeyen kişiyi; suyu emip ve tutamayan toprağa benzetmiştir.⁷⁹ Nasıl ki toprağın yeşermesi için suya ihtiyaç varsa, insanında gelişip olgunlaşması için bilgiye ihtiyaç vardır. Bunun da gerçekleşmesinde etkin dinlemenin önemi büyüktür.

Etkisiz dinlemenin bir diğer etmeni de dış etkenlerdir. Şüphesiz ki ortamın çok gürültülü olması ya da hava sıcaklığının yüksek veya düşük olması konuşmacıya karşı kişilerin dinleme arzularını ve dikkatlerini olumsuz yönde etkileyecektir. Öyle ki Hz. Peygamber bir cuma hutbesinde cemaate hitap ederken, cemaatin uzun zamandır beklediği bir ticaret kervanının gürültüsü insanların ilgisini çekmiş, Rasullullah'ın konuşmasını dinlemeyi bırakarak mescitten dışarı çıkmışlardır. Kaynaklar Hz. Peygamber'in yanında sadece on iki erkek ve bir kadının kaldığını haber vermektedir.⁸⁰

Dikkat dağıtıcı dış etmenler sadece dinleyicinin değil, aynı zamanda konuşmacının da dikkatinin dağılmasına sebep olmaktadır. Hiç şüphesiz dinlemenin gerçekleştiği ortam, dinlemenin içeriğine, kalitesine ve etkinliğine etkisi büyüktür. Özellikle dini bilgilerin aktarılmasında, kişileri bilgilendirmenin yanında manevi duyguları yaşatma ve kazandırma amacı, dinleyicinin mesajı iyi algılamasına bağlıdır. Bu sebeple dinlemenin gerçekleşeceği ortamın dikkati dağıtacak her türlü unsurdan arındırılmış olması gerekir.⁸¹ Bunun için öğretmenin dikkatini öğrencilerine vermesine engel olacak her türlü maddi ve manevi engellerden olabildiğince sıyrılmış olması gerekir.

⁷⁸ Zıllıoğlu, age., s.237 vd; . Cihangir-Çankaya, age., s.49 vd; Doğan, age., 30; Özbay, age., s 75 vd.

⁷⁹ Buhâri, İlim 20; Müslim, Fezâil 5.

⁸⁰ Buhâri, Cuma 36; Müslim, Cuma 11.

⁸¹ Cebeci, age., s.305.

Etkin dinlememe, yalnızca dinleyicinin yapısından değil, aynı zamanda konuşmacının tutum ve davranışından, konuşma biçiminden de kaynaklanabilir. Etkisiz dinlemeye sebep olacak başlıkları şöyle sıralamak mümkündür.⁸²

- * Konuşmacının dikkat dağınıklığı,
- * Konu hakkındaki önyargısı,
- * Belirgin olmayan ifadelerin kullanımı,
- * Notlara fazla bağlı kalması,
- * Konuşmanın içeriğinden çok sunuş tarzına dikkat etmesi,

Bütün bu unsurlar mesajın algılanmasına ve anlaşılmasına olumsuz etki etmektedir. Konuşmacının bu olumsuz durumlardan mümkün olduğu kadar uzak kalması dinleyicilerin kendisini ilgiyle dinlemesini sağlayacaktır.

c. Etkin Dinleme ile Etkisiz Dinlemenin Karşılaştırılması

Yukarıda ifade edilen dinleme türleri, dinleme etkinliğini gerçekleştirmek için dinleme alışkanlıkları edinmemize yardımcı olacak türlerdir. Dinleme tekniklerini öğrenerek bu konudaki becerilerimizi geliştirmemiz mümkündür. Bunun için aşağıdaki çizelgelerde etkili (iyi) ve etkisiz (kötü) dinleme etkinlikleri karşılaştırmalı olarak verilmiştir.⁸³

Açıklama	Kötü Dinleyici	İyi Dinleyici
Aktif dinleyin	Pasiftir. Geri yaslanır.	Soru sorar. Söyleneni açıklığa kavuşturur.
İlgi alanları bulun	Basit konulara aldırılmaz.	Fırsatlar kollar. Yeni şeyler öğrenmek için araştırır.
Dikkatin dağılmasını engelleyin	Dikkatini kolayca dağıtır.	Konsantre olmasını ve dikkatini toplamasını bilir.
Düşünmenin konuşmadan daha hızlı olduğu gerçeğinden yararlanır.	Yavaş konuşanlar karşısında düş kurma eğilimindedir.	Meydan okur, bekler, özet yapar, olayları tartar, ses tonundaki gizli anlamı yakalar.
Cevap verenlerden olun.	Minimum düzeyde karışır.	Jest ve mimikleriyle olaya katılır, ilgi gösterir. Pozitif geribildirimde bulunur.
Konuşma biçimini değil içeriği yargılayın	Konuşma biçimi zayıfsa içeriği önemsemez.	İçeriği yargılar. Konuşma hatalarını önemsemez.

⁸² Sayers, age., s.59 vd.

⁸³ Gökçe, age., s.114; Sabuncuoğlu, Gümüş, age., s.76. Açıkoğuz, age., s.90.

Eleştirileri erteleyin.	Ön yargıları vardır. Tartışmaya başlar.	Anlamadan yargılamaz.
Fikirler için dinleyin.	Olaylar için dinler.	Ana tema için dinler.
Dinlemek için çaba gösterin.	Enerji sarf etmez. Dikkat kesilmez.	Çabalar, vücudunun aktif tutar. Göz teması kurar.
Zihninize egzersiz yaptırın.	Zor konular yerine, hafif eğlenceli materyaller ile uğraşır.	Zihinsel egzersiz yapmak için ağır konuları seçer.

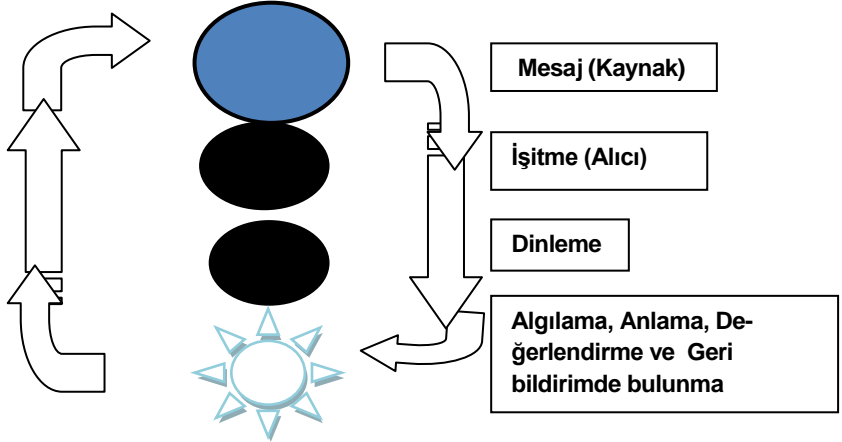
Dinleme becerisinde sözel olmayan davranışlar ise şu şekilde ifade edilebilir.⁸⁴

Etkili sözsüz mesajlar	Etkisiz sözsüz mesajlar
Etkili göz teması kurmak.	Doğrudan veya boş boş bakmak.
Konuşan kişiye dönük ve eğik olmak.	Gözleri sık sık kaçırmak.
Rahat ve açık bir beden pozisyonu almak.	Sorgulayıcı ve şüpheci bir bakış.
Sessizliğe izin vermek.	Arkaya veya yan dönerek dinlemek.
Bedensel yakınlık oluşturmak.	Kolları kavuşturmak.
Jest ve mimikleri etkili kullanmak.	Jest ve mimikleri çok sık veya çok seyrek kullanmak.
Karşıdaki kişiyle fiziksel olarak eşit düzeyde durmak.	Hareket halinde olmak.
Sesi etkili kullanmak.	Herhangi bir nesneyle oynamak.
Bedensel temasta bulunmak.	Konuşan kişiden daha yüksekte durmak.
Uygun anlarda gülümsemek.	Hiçbir bedensel tepki vermemek.
Baş hareketlerini etkili kullanmak.	Baş hareketlerini çok sık kullanma.

⁸⁴ Cihangir-Çankaya, age., s.22.

D. DİNLEMİYİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Dinleme, sözel olması nedeniyle kalıcılığı diğer anlama faaliyetlerine göre daha azdır. Bununla birlikte dinleme sırasında oluşan şartlar da dinlemeyi büyük ölçüde olumlu ve olumsuz olarak etkilemektedir. İnsan iletişiminin %90'nını sözel olarak yapmaktadır. Bu iletişimin ancak yarısı kısa bir süre sonra hatırlanabilmektedir. Aradan geçen zamana göre mesajın %20-25 ini bile hatırlamak zordur. Bu oranı yükselttiğimiz ölçüde iletişimi artırıyoruz demektir.⁸⁵

Şekilde de görüldüğü gibi, işitme ve dinleme sürecinde mesajın algılanmasını azaltıcı engeller vardır. Bu engeller; dinleyicinin kendisine bağlı olabileceği gibi, konuşmacıya ve çevreye de bağlı olabilir. Bunun için dinlemeyi etkileyen faktörleri genel olarak; Kaynak(konuşmacı), alıcı(dinleyici) ve ortam(çevre)'a bağlı faktörler, olmak üzere üç bölümde incelemek mümkündür.

a. Kaynak (konuşmacı)

İnsanlararası iletişimin en önemli unsuru olan kaynak; mesajı sözcükler, sayılar, şekiller, hareketler ve semboller vasıtasıyla formüle eden ve alıcıya ileten kişi ya da kişilerdir.⁸⁶ Kaynağın mesajı oluştururken kullandığı semboller, alıcının zorlanmaksızın anlayıp çözebileceği şekilde olmalıdır. Kullanılan semboller, mesajı alan kimse tarafından tam çözülemiyorsa, yanlış anlamaya zemin hazırlar.⁸⁷

Kaynağın hem mesaj hem de alıcı hakkındaki bilgi birikimi, çok yönlü ve karmaşık bir yapıya sahip olan insanı tanımada, ona yönelik bir faaliyette başarılı olmada önemlidir.⁸⁸ Nitekim pek çok âyette, inanç özelliklerine göre insan toplumlarından⁸⁹,

⁸⁵ İlker Cenani Bıçakçı, *İletişim ve Halkla İlişkiler*, Media Cat, Ankara 1998, s.48.

⁸⁶ İlhan Erdoğan, *İşletmelerde Davranış*, İÜİF Yayınları, İstanbul 1997, s.282 vd.; Zillioğlu, *age.*, s.93; Gökçe, *age.*, s.27; Tutar ve Yılmaz, *age.*, s.29.

⁸⁷ Feyzullah Eroğlu, *Davranış Bilimleri*, Seçkin Yayınları, Ankara 2003., s.212.

⁸⁸ Ahmet Önkal, *Rasulullah'ın İslâm'a Dâvet Metodu*, Esra Yayınları, Konya 1990, s.274; Mehmet Faruk Bayraktar *Türkiye'de Vaizlik*, İstanbul 1997, s.79 vd.

⁸⁹ Bakara 2/6-7; Âl-i İmrân 3/64-65, 75, 78; Mâide 5/77, 82-83; Ankebüt 29/46.

tebliğ karşısındaki tutum ve tavırlarına göre insan ve insan guruplarından⁹⁰, insanların ya da toplumun inanç ve düşünce yapılarından⁹¹ ve bunların kaynaklandığı sebeplerden⁹² bahsedilmektedir. Ayrıca insanların akli ve zihinsel durum ve seviyelerinden, bazı insanların tutum ve kişisel özelliklerine de atıfta bulunularak⁹³, insan tanıtmakta ve kaynağın muhatapı tanımının önemi ve gerekliliği vurgulanmaktadır. Böylece peygamberlere, muhataplarına karşı nasıl davranacağı ya da tebliğde nasıl bir metot takip edecekleri konusunda rehberlik edilmektedir. Bu şekilde mesajın alıcı tarafından dikkate alınması ve dinlenmesi büyük oranda sağlanmış olur.

Öte yandan konuşmayı etkili bir şekilde dinlemeyen kimselerin maddi ve manevi özelliklerinin dikkate alınmaması, mesaja karşı ilgisizliği beraberinde getirir. Kaynağın hedef kitleyi iyi tanınması; muhatabın neye ihtiyacı olduğunu, ona nasıl yaklaşılmaması gerektiği konusunda daha az hata yapmasını sağlar. Bu şekilde konuşmacı konuların hangi metotla sunulmasının daha faydalı olacağını belirleyerek mesajın alıcıya ulaştırılmasındaki başarıyı arttırır.

Hız. Peygamber'in uygulamalarına bakıldığında, O'nun da muhatabın ihtiyaçları ve özelliğine göre tebliğde bulunduğu görülür. Zira değişik kişiler tarafından sorulan aynı anlamdaki sorulara, soran kişilerin durumuna, bulunulan yere ve zamana göre farklı cevaplar verdiği bilinmektedir. Mesela, farklı zamanlarda değişik kişiler tarafından sorulan "*Amellerin en faziletlisi hangisidir?*" sorusuna verdiği cevaplar her defasında farklılık arz etmiştir. Şöyle ki; bir sahabiye: "*Az da olsa, devamlı olandır.*"⁹⁴, derken, diğerine "*Oruca devam et, çünkü o benzeri olmayan bir ibadettir.*"⁹⁵ demiştir. Başka bir zamanda aynı soruya verdiği cevap ise "*Yemek yedirirsin, tanıyıp tanımadığına selam verirsin.*"⁹⁶ şeklindedir.

Yukarıda zikredilen cevaplardaki farklılıklar soruyu soranların sosyo-kültürel ve ekonomik durumları; bunlardan öte algı düzeyleri ile yakından ilgili olsa gerekir. Hız. Peygamber bu çeşitliliğe dikkat ederek mesajın muhatapta olumlu bir etki yapmasını sağlamıştır. Öte yandan soruyu soranların beklentileri de göz ardı edilmemesi gereken bir gerçekliktir.

Kaynaktan gelen mesajların insanlar tarafından kolay algılanması, onlarda düşünce, anlayış ve tutum değiştirmesi,⁹⁷ ancak kaynağın bulunduğu davranış düzlemine uygun hareket etmesi ile mümkün olur. Başka bir ifade ile kaynağın göndermek istediği mesaj ile kendi sergilediği rol davranış arasında uyum olması, mesajın eksiksiz bir şekilde algılanmasına yardımcı olacağı muhakkaktır. Zira söz ve davranışlar arasındaki çelişki kaynağın inandırıcılığını olumsuz etkileyeceğinden, ilettiği mesajlar çok değerli ve anlamlı da olsa dinleyenler üzerinde beklenen etkiyi yapmayacak-

⁹⁰ Bakara 2/2-3, 8-9; Âl-i İmrân 3/199; Nisâ 4/142-143; Tevbe 9/124-12; Hac 22/71.

⁹¹ Nisâ 4/51, 142; Tevbe 9/30-31; Münâfikûn 63/1-4.

⁹² Necm 53/23.

⁹³ Bakara 2/142; Hucurât 49/4.

⁹⁴ Buhâri, Rikak 18; Müslim, Salâtü'l-Müsafirîn 30.

⁹⁵ Nesâi, Sıyam 43.

⁹⁶ Buhâri, İman 20.

⁹⁷ Cebeci, *age.*, s.167; Tutar ve Yılmaz, *age.*, s.30; İlhan, *age.*, s.283.

tır. Böyle bir durumda mesaj ya alıcılar tarafından değerlendirilmez ya da etkili bir iletişim gerçekleştirilemez.⁹⁸

İslâm literatüründe, mesajın kaynağın bulunduğu davranış düzlemi ile uyum içinde olmayışı “*ilmi ile amel olmama*” diye nitelendirilir ve dini bakımdan olumlu bir tutum olarak değerlendirilmez.⁹⁹ Kaynak gönderdiği mesajla herhangi bir davranış şeklini öneriyor, kendisi başka bir davranışta bulunuyorsa, hedef kitlenin tepkisizliği ya da olumsuz bir tepki ile karşılaşacağı bilinmelidir. Nitekim Sâf Süresinde, inanan insanda bulunması gereken en önemli özelliğın; söylediğı sözlerle, ortaya koyduğu davranışların tutarlı oluşu zikredilmiştir.¹⁰⁰

Kişi doğruluğuna inandığı her hangi bir mesajı başkasına tavsiye etmeden önce bizzat kendisi benimsemeli ve davranışa dönüştürmelidir. Nitekim Kur’an, Hz. Şuayb’ın kavmine, “...Size yasak ettiğım şeylerin aksini yaparak size aykırı davranmak istemiyorum...”¹⁰¹ dediğini haber vererek mesajın ruhuna uygun bir yaşayışın, kaynağın en temel vasfı olduğuna dikkat çekmiştir. Ayrıca Hz. Peygamberin söz ve davranış uyumu, davetinin en temel prensibi olarak vurgulanmıştır.¹⁰² Sonuç olarak kaynağın söz ve davranış uyumu, mesajın alıcı tarafında dinlenmesi açısından önemlidir.

Ayrıca mesaj gerek dil, üslup ve kavramlar bakımından gerekse muhteva bakımından muhatabin doğru algı ve anlayışa ulaşmasını sağlayacak şekilde sunulmalıdır. Aksi halde ya verilen mesaj hiç anlaşılmayacak, ya da yanlış veya eksik anlaşılacaktır. Kaynağın verdiği mesajın doğru ve eksiksiz anlaşılması; alıcının anlayacağı sembol ve kelimelerin kullanılmasına bağlıdır.¹⁰³ Soyut ifadeleri anlama ve anlamlandırmadaki güçlüğü ortadan kaldırmak için, somut semboller ve işaretlerle konuyu kolay algılanır hale getirecek açıklamalara yer verilmelidir.¹⁰⁴

Mesajın açık ve anlaşılır bir şekilde muhataba sunulmasında, kaynağın konuşma yetisinin de önemli bir etkisi de vardır. Kur’an’da Hz. Musa’nın “*Rabbim..... Dilimden bağı çöz ki sözümü anlasınlar. Bana ailemden bir de yardımcı ver.*”¹⁰⁵; “*Kardeşim Hârûn’un dili benimkinden daha düzgündür...*”¹⁰⁶ ifadesi, akıcı konuşma yetisinin öneminin göstergesidir. Hz. Musa, hem mesajını anlaşılır kılmak hem de Firavun ve adamlarını etkilemek ve dinlenir olmak için diline acıcılık verilmesini Allah’tan niyaz eder.¹⁰⁷ Zira insanların sosyo-kültürel seviyeleri ve kavrayış düzeyleri eşit olmadığından, seviyelerine göre mesajın açıklanması ve izah edilmesi gerekme-

⁹⁸ Tutar ve Yılmaz, *age.*, s.30; Şanver, *age.*, s.86.

⁹⁹ Cebeci, *age.*, s.169.

¹⁰⁰ “*Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyleri niye söylersiniz? Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz Allah katında çok sevimsiz bir davranıştır.*” (Sâf 61/2-3)

¹⁰¹ Hüd 11/88.

¹⁰² “... sen davet et ve emrolunduğı gibi dosdoğru yürü...” (Şûrâ 42/15)

¹⁰³ Cebeci, *age.*, s.199; Ergin ve Birol, *age.*, s.122.

¹⁰⁴ Bayraktar, *Türkiye’de Vaizlik*, s.90; Eroğlu, *age.*, s.212.

¹⁰⁵ Tâhâ 20/25-29.

¹⁰⁶ Kasas 28/34.

¹⁰⁷ Esed, *age.* c. II, s.627.

dir. Bunun yapılabilmesi için de açık, anlaşılır ve akıcı bir dil ve üsluba ihtiyaç vardır. Bu da beraberinde muhatapta iyi bir intiba ve kalıcı bir etki bırakmasını sağlar.

Sonuç olarak konuşmacı açısından iyi dinlemeyi engelleyen sebepler şöyle sıralanabilir.¹⁰⁸

- * Kişilik ve bilgi yetersizliği,
- * Konuşmacının söz ve davranış uyumunu sağlamaması,
- * Dinleyicilerin sosyo-kültür seviyelerine dikkat etmemesi,
- * Ortak kavram ve dil özelliklerini kullanmaması,
- * Ses tonu ve ses yüksekliğini, konuşma hızını ayarlayamaması,
- * Jest ve mimiklerin abartılı olması ve konumuna uygun giyinmemesi,
- * Bireysel ve toplumsal görgü kurallarına uymaması,

b. Alıcı (Dinleyici)

Dinleyici özel bir amaçla bir araya getirilmiş, kaynaktan gelen iletileri belli biyolojik ve psiko-sosyal süreçlerden alıp yorumlayan ve bunlara sözlü sözsüz tepkide bulunan kişi ya da kişilere denir.¹⁰⁹

Bunlar, farklı geçmiş deneyimleri, kişisel ihtiyaçları, inançları ve anlayışları olan insanlardır. Dolayısıyla konuşmacıya, sözlü veya sözsüz olarak enformasyon gönderir. Dinleyiciden gelen geri dönüşüm, anlatımın ve sunuşun içeriğini etkiler. Bu sebeple daha önce de ifade edildiği gibi, dinlemek pasif değil aktif bir süreçtir.

İletişim sürecinin işleyişinde, olumlu ya da olumsuz sonuçlar vermesinde alıcı konumunda olan tarafın etkisi, hemen hemen iletişim kaynağının(konuşmacı) etkisi kadardır.¹¹⁰ Bilindiği gibi iletişimde dinleyici olmaksızın iletişimin varlığından bahsedilemez. Kaynağın söylediği her şey dinleyicilerin bilgisi, tecrübesi, hedefleri, değerlerinin süzgecinden geçer. Kaynak ve alıcılar farklı sosyo-kültürel yeterliliklere sahip olduklarından, kaynağın gönderdiği mesajın anlamı ile dinleyicinin o mesajdan anladığı anlam her zaman örtüşmeyebilir. Zira konuşmacının bilgi birikimi, yetiştiği çevre ve tecrübeleri, gönderilen mesajın karakterini etkilediği gibi, dinleyicilerinin bilgi birikimleri ve tecrübeleri de mesajın alınma şeklini etkiler. İletişimden beklenen faydanın sağlanması için kaynağın mesajını iletirken dinleyici merkezli olmasında yarar vardır.¹¹¹

Eğer alıcı kaynağın gönderdiği mesaja karşı kayıtsız ise mesaj algılayamayacak, iletişim gerçekleşse bile etkin bir iletişim olmayacaktır. Alıcının mesaj karşısında ilgisizliği, kaynağa veya konuya ilgisizliğinden ileri gelebilir.¹¹² Bu bakımdan alıcının iletişime istekli hale getirilmesi ve mesaja yönelme isteğinden emin olunmalı-

¹⁰⁸ Bayraktar, *age.*, s.79 vd.; Cebeci, *age.*, s.291 vd., Mackay, *age.*, s.17; Yalçın, *age.*, s.125-126.

¹⁰⁹ Zillioğlu, *age.*, s.93; Cebeci, *age.*, s.243.

¹¹⁰ Türkmen, *age.*, s.296; Birol ve Ergin, *age.*, s.120.

¹¹¹ Cebeci, *age.*, s.243.

¹¹² Tutar ve Yılmaz, *age.*, s.39; Erdoğan, İlhan, *age.*, s.284.

dır.¹¹³ Bunun için dinleme ortamındaki dikkatini dağıtacak uyarıcılara dikkat etmek gerekir.

Öte yandan alıcı, mesajı ne kadar dikkatli dinlerse dinlesin, belirli bir zaman sonra fiziki yorgunlukla birlikte dinleme düzeyi azalacaktır. Bu durum göz önünde bulunduran Hz. Peygamber, insanların eğitim ve öğretime uygun olacakları zamanlara dikkat etmiştir. Muhatablarında yorgunluk emaresi gördüğünde konuşmasını kısa tutup, insanları sıkıkmaya özen göstermiştir. Konuşmasını yaparken daima kolay ve güzel olanı öncelemiştir. Nitekim şu ifadeleri bu fikriyatın göstergesi saymak mümkündür. “*Kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız; müjdeleyin, nefret ettirmeyiniz.*”,¹¹⁴ “*Nerede yumuşaklık ve kolaylık varsa, orada güzellik vardır. Kolaylığın bulunmadığı her şey çirkindir.*”¹¹⁵ tavsiyeleri bütün eğitimcilerin dikkat etmesi gereken önemli kriterlerin başında gelmelidir. Bu nedenle dinleyicilerin algı düzeylerinin yüksek kalması için dinleme süresi oldukça önemlidir. Dinleme süresi kişiye, gruba, sınıfa göre değişiklik gösterir.¹¹⁶ Mesajın doğru algılanmasında konuşmacının muhatabın ilgi ve merakını harekete geçirip, onun dinleme, anlama ve kavrama yeterliliklerini üst düzeyde mesaja yönlendirilmesi gerekir.¹¹⁷ Çünkü iletişim sürecinin başarısı, alıcının dinleme becerisi ve amacı ile doğrudan ilgilidir. Bunun için mesajın aktarılmasında muhatabın seviyesinin göz önünde bulundurulmasına dikkat edilmelidir. Hz. Peygamber bu durumu şu şekilde ifadelendirmiştir:

“*Halka anladıkları ve akılları erdiği şekilde konuşunuz, anlayamadıkları şekilde ve seviyelerinin üstünde hitap etmek suretiyle onların Allah'ı ve Resûlünü yalanlanmasını mı istiyorsunuz?*”¹¹⁸ Hadisten anlaşıldığı üzere kişilere seviyelerinin üzerinde mesajlar vermek, söylenilene kavrayamamalarını ve mesajı yalanlamalarını beraberinde getirecektir. Hz. Peygamber müslümanların tebliğ vazifesini yaparken bu yanlışa düşmemeleri için muhataplarına anlayacakları seviye ve üslupla hitap etmelerini vurgulamıştır.

Öte yandan dinleyici zihni melekelerini anlama ve kavrama yeteneklerini mesaja yöneltmedikçe, mesaj ne kadar ustalıkla sunulmuş olursa olsun doğru olarak algılanamaz. Kur'an bu durumu şu şekilde ifadelendirmiştir: “*Onlardan seni dinleyenler vardır. Fakat kulaklarını kapatıp kafalarını çalıştırmayanlara sen mi duyuracaksın*”¹¹⁹ Ayrıca ‘Abese Sûresinin ilk âyetlerinde ilahi mesajı anlama ve algılamaya hazır kişi ile bundan uzak kişinin durumunu konu edilmektedir. Âyetin nüzül sebebi olarak Hz. Peygamberin insanlara dini anlatırken, öğrenmeye istekli olan kişiyi dikkate almaması ve buna karşılık isteksiz olana yönelmesi zikredilir.¹²⁰ Âyette Hz. Peygamberin bu tutumu eleştirilerek bundan vazgeçmesi istenmiştir. “*Kendisine*

¹¹³ Cebeci, *age.*, s.246.

¹¹⁴ Buhâri, İlim 11, Edep 80.

¹¹⁵ Ebû Dâvud, Edep 40.

¹¹⁶ Özcan Demirel, *Türkçe ve Sınıf Öğretmenleri İçin Türkçe Öğretimi*, Pegem A Yayınları, Ankara 2003, s.71

¹¹⁷ Ramazan Abacı, *Yaşamın Kalitelendirilmesi*, Değişim Yayınları, Adapazarı 2002, s.107.

¹¹⁸ Buhâri, İlim 49.

¹¹⁹ Yunus 10/42.

¹²⁰ Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed en-Nisaburi Vahidi, *Esbâbu'l- Nüzûl*, thk. Seyyid Cümeyli, Dâru'l- Kitabi'l- Arabi, Beyrut 1999, s.379-380.

*âmâ geldi diye yüzünü ekşitti ve döndü. Sen nereden bileceksin, belki o arınacaktı? Yahut öğüt dinleyecek de öğüt kendisine yarayacaktı. Kendisini zengin görüp tenez-zül etmeyene gelince; sen ona yöneliyorsun. Onun arınmasından sen sorumlu değilsin. Fakat koşarak sana gelen, saygı duyarak gelmişken, sen onunla ilgilenmiyorsun.*¹²¹

Kişi diğer insanlarla iletişim kurmaya çaba gösterirken, muhataplarının da en az kendisi kadar iletişim kurmaya açık ve istekli olması gerekir. Aksi takdirde bir iletişimden değil, monologtan söz edilebilir. Yukarıda ifade edilen âyetlerden ilâhi davete yaklaşımda, iki farklı insan tiplerine rastlıyoruz. Birincisi, zengin, malına ve sosyal statüsüne güvenerek ilâhi mesajları, dinlemeye öğüt almaya, tenezzül etmeyen kişiler. Bunlar ilâhi mesajların rehberliğine ihtiyaç duymayan, isteksiz ve kibirli kişilerdir. İkinci tip ise; ilâhi mesajları öğrenebilmek için can atan, öğrendikleri ile doğru yolu bulabilmek için gayret sarfeden kimselerdir.¹²²

Dinleyicinin mesajı dinlemedeki amacı neyi, nasıl dinleyeceğini belirleyen en önemli etkidir. Eğer muhatap verilmek istenen mesaja karşı ilgisiz ve olumsuz bir tavır içinde ise, mesajın özünü tahrif ve tahrif ederek, fiziki ve psikolojik olarak kendini mesajı algılamaya kapatır.

Kişiler eğitim ve kültür düzeylerine, ihtiyaçlarına, olaylara, alışkanlıklarına, değer yargılarına göre mesajları değerlendirirler. Dolayısıyla dinleyici, mesajı objektif bir biçimde almak istese dahi, yeterliliği itibariyle seçici olmaktadır.¹²³ Dinleyicinin mesajı almak için hem algılama hem de düşünme eylemlerini birlikte gerçekleştirmesi gerekir. Bu bakımdan iletişim sürecinde alıcı eylemi olan dinleme, duyuları algılamanın yanında zihinsel eleştiri ve düşünme çabası olarak da kabul edilir. Bu çabayı göstermeyen alıcı iletişim sürecine katılmamış demektir.¹²⁴ Bu anlamda dinleme becerisinin gelişimini etkileyen faktörlerin başında zekâ yer almaktadır. Nitekim zekanın düşüklüğü hem mesajın algılanmasında hem de doğru yorumun yapılmasında engel teşkil etmektedir. Düşünce sisteminin gelişimi ile dil becerilerinin gelişimi arasında sıkı bir ilişki olduğu için iletişimde zekâ, öncelikli olarak dikkat edilmesi gereken bir unsurdur.

Dinlemeyi etkileyen faktörlerden biri de dinleme-anlama hızıdır. Dinlemeye hazır olma, dikkat ve motivasyon özelliklerini bir yana bırakırsak, dinleme-anlama hızı büyük ölçüde zekâyâ bağlı olarak değişir. Ortalama olarak bir insan beyni, dakikada 600-750 kelimeyi algılama gücüne sahiptir. Buna karşılık, bir konuşmacının ise dakikada en çok 150-250 kelime konuşabildiği kabul edilmektedir.¹²⁵ Bu da konuşmacı ne kadar hızlı konuşursa konuşsun, dikkatli bir dinleyicinin dinleme hızına yetişemeyeceğini gösterir. Dolayısıyla da konuşmacı, dinleyici ilgisinin mesajdan kopmaması için sözel etkinliklerin yanında sözel olmayan(jest ve mimik) etkinlikleri de kullanmalıdır.

¹²¹ 'Abese 80/1-10.

¹²² Râzi, *age.*, c. XVI, s.55 vd.; İbn Kesir, *age.*, c. III, s.599.

¹²³ Cebeci, *age.*, s.267; Tutar ve Yılmaz, *age.*, s.40.

¹²⁴ Gökçe, *age.*, s.109 vd.; Aziz, *age.*, s.45; Cebeci, *age.*, s.261.

¹²⁵ Ergin ve Birol, *age.*, s.125; Cüceloğlu, *age.*, s.171; Yalçın, *age.*, s.126; Cebeci, *age.*, s.297.

Alıcı açısından dinlemenin önündeki engeller için şu tespitler de bulunmak mümkündür.¹²⁶

- * Dinleyicinin sosyo- kültürel ve psikolojik durumu,
- * Algılama ve anlama yetersizliği,(işitme ve zeka yetersizliği)
- * Kaynağa(konuşmacıya) ve mesaja(konuya) karşı ilgisizliği,
- * Dinleme amacına uygun dinleme çeşidinin seçilmemesi,
- * Dinlemenin bilgi kazandırma ve doğru düşünmeye katkısını anlayamama,
- * Dilin anlam ve yapı özelliklerinin bilinmemesi,

c. Ortam

Ortam; dinleme sürecinde iletişimin gerçekleştiği çevre ve zaman gibi fiziki özellikleri ifade etmektedir. Bu fiziki özellikler dinleme etkinliğinin içeriğine ve kalitesine olumlu veya olumsuz yönde etkilemektedir.¹²⁷

Etkin ve sağlıklı bir iletişim sürecinin kurulmasını engelleyen pek çok faktör vardır. Bu faktörler (gürültülü, stresli, havasız, sıcak, soğuk, dar, geniş, aydınlık-karanlık ortamlar, çeşitli sözsüz mesajlar veren eşyaların yerleştirilme düzeni vb.) iletişim ortamının doğal ve fiziksel koşullarını olumsuz etkilemektedir.¹²⁸ Bu olumsuzluklar iletişim sürecinin çeşitli unsurlarını etkileyerek iletişimde aksaklıklara neden olabilmektedir.

Dinleme için uygun olmayan sesli ortamlar, önemli bir dikkat dağıtıcıdır. Kulaklarımız çok sayıda sesi algımlarken konuşmayı dinlemek oldukça zorlaşır. Seslerin dikkati dağıttığı ölçüde etkili bir diğer etken de görüntülerdir. Konuşmacının arkasında duran ilginç bir tablo, takvimde yer alan resimler, duvarların boyası dahi dinleyicinin dikkatini rahatça dağıtabilmektedir.¹²⁹ Konuşmacı vereceği mesajın doğru ve eksiksiz bir şekilde dinleyiciye ulaşması için konuşmaya başlamadan önce dinleyicilerin dikkatini dağıtacak unsurları ortadan kaldırılmasını sağlamalıdır.¹³⁰ Ayrıca mesajın doğru bir zaman diliminde alıcıya ulaştırılmaması dinleme engelini oluşturan diğer bir unsurdur. Normal zamanda insanların ilgisini çekecek bir konunun, insanlar meşgul, hasta veya stresli olduğu bir zaman diliminde anlatılması, konuya karşı ilginin azalmasına neden olacaktır.¹³¹

Son olarak insanlar dinleme etkinliğinde sadece işitme organlarıyla yönelmeyip aynı zamanda gözleri ve hislerini de aktif halde kullandıklarından, konuşmacının ilgi

¹²⁶ Murat Özbay, *Türkçe Özel Öğretim Yöntemleri I.*, Öncü Basımevi, Ankara 2006, s.54 vd.; Kenneth D. Moore., *Öğretim Becerileri*, çev.: Nizamettin Kaya, ed. Ersin Altuntaş, Turhan Kitabevi, Ankara 2001, s.121; Cebeci, age., s.296 vd.

¹²⁷ Sabuncuoğlu ve Gümüş, age., s.18; Mackay, age., s.17.

¹²⁸ Sabuncuoğlu ve Gümüş, age., s.176.

¹²⁹ Gökçe, age., s.108; Mackay, age., s.17.

¹³⁰ Cebeci, age., s.304.

¹³¹ Cebeci, age., s.302; Tutar ve Yılmaz, age., s.85.

çeken kılık kıyafeti, aşırıya kaçan jest ve mimikleri, mekânın ilginç dekoru, konuşmacının görünmemesi dinleyicinin mesaja olan ilgisini etkileyecektir.¹³²

E. DİNLEME EĞİTİMİ

Dinlemen faaliyeti gerek eğitim-öğretim gerekse sosyo-kültürel etkinliklerde önemli bir yere sahiptir. Birçok araştırmanın ortaya koyduğu gibi insanlar konuşmadan daha çok dinleme etkinliğini gerçekleştirmektedir. İnsan günün %45'ini dinleyerek geçirmesine rağmen, dinleme verimliliği %25'in altında kalmıştır.¹³³ Dolayısıyla insan öğrendiklerinin %80'ini dinleme ile elde ederken, bu süreci etkin dinleyerek geçiren yetişkin sayısının %25'in üzerinde olmadığını tespit edilmiştir.¹³⁴ Verimliliğin bu denli düşmesinin sebebi şüphesiz işitsel iletişimdeki bozukluklardır.

Bunlar arasında konuşmacı, dinleyici ve ortamdaki kaynaklanan olumsuzluklar yer almaktadır. Sayısal verilerin de gösterdiği gibi insanlar, iletişim sürecinin genel olarak %45-50'sini dinlemeye ayırmaktadır. Ayrıca öğrenciler, öğretmenlerini ve arkadaşlarını günde 2,5- 4 saat dinlemektedir. Bu nedenle okul başarısının dinleme yeteneği ile sıkı bir ilişkisi vardır.¹³⁵ Yapılan araştırmalarda, ilköğretim öğrencilerinin genellikle zayıf dinleyiciler olduğunu ortaya koymuştur. Bunun nedenleri arasında; sınıf içinde dinleme eğitimine doğrudan ve yeteri kadar yer verilmemesi, dinleme becerisini geliştirecek uygulamaların günlük hayat içinde yer almaması, anne babaların evde çocuklarıyla, onların dinleme becerilerini geliştirecek etkileşimde bulunmalarını gösterilmektedir.¹³⁶

Bu nedenle işitme-dinleme sürecinin fiziksel sorunlardan olabildiğince arındırılmak, bireyi fiziksel olarak dinlemeye hazırlamak gerekmektedir. Fiziksel olarak hazırlığını yapan birey konuşmacıya yönelip daha yoğun bir dikkat ile dinleyecektir. İnsanlar sadece işittikleri sözcükleri dinlemezler. Sembollerini, resimleri, tabloları, haritaları, görüntüleri, konuşmacının jest ve mimiklerini, davranışlarını da izler ve dinlerler. Günlük hayatımızda bu denli yer alan dinlemenin sağlıklı bir şekilde gerçekleşebilmesi için okulun ilk yıllarından itibaren dinleme becerilerini geliştirmek amacıyla eğitim verilmesi gerekmektedir. Çünkü, dinleme alanında yeterli beceriye sahip olmayan bir öğrencinin zihinsel kapasitesi zayıf olmamasına rağmen verimsiz bir öğrenim süreci yaşayacağı anlamını taşımaktadır.¹³⁷ Bir ders süreci içinde bilgi edinmedeki en önemli kaynak dinlemedir. Öğrencilerin ders içinde dinleyerek ve izleyerek öğrenebileceği bir konuyu ders dışında öğrenebilmesi için üç katı fazla

¹³² Cebeci, age., s.305; Gökçe, age., s.109; Tutar ve Yılmaz, age., s.84.

¹³³ Hacı Kaplan, *İlköğretim 6. Sınıf Öğrencilerinin Dinleme Becerileri Üzerine Bir Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2004, s.14.

¹³⁴ Brent, age., s.123.

¹³⁵ Beşir Göğüş *Orta Dereceli Okullarımızda Türkçe ve Yazın Eğitimi*, Gül Yayınları, Ankara 1978, s.227.

¹³⁶ Burrows, L. K., Guthrie, D., Peterson, D., Rakow L. *Improving Listening Skills In Children* Saint Xavier Üniversitesi 1999 (<http://search.ebscohost.com>), (18.06.2012, 22: 36), s.29.

¹³⁷ Musa Çiftçi, *Dinleme Eğitimi ve Dinlemeyi Etkileyen Faktörler*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. Afyon 2001, c.II, sy.2, s.169.

zaman ayırması gerekmektedir.¹³⁸ Bu özellikler, dinlemenin sınıf içinde ne kadar önemli olduğunu ortaya koyması bakımından önemlidir.

Öğrencilerin, çevrelerindeki işitsel kaynaklara yönelik ilgilerini oluşturmak ve geliştirmek, dinleme eğitimi açısından son derece önemlidir. İlköğretim yılları boyunca çocuklara çeşitli dinleme etkinlikleri uygulamak, onların ilerleyen yıllarda, yetişkinlik dönemlerinde daha iyi dinleyiciler olmalarına katkı yapacaktır. Çocukların, duydukları hakkında nasıl düşüneceklerini ve duyduklarına nasıl tepki vereceklerini öğrenmeleri ilköğretim yıllarında başlamalıdır. Öğrenim hayatları boyunca ilköğretimdeki çocukların; sorgulamasına, sınıflandırmasına, organize etmesine, değerlendirmesine ve seçmesine zemin hazırlayacak çalışmalara katılmaları gerekir. Bu tür çalışmalar öğrencilerin, dağınık olarak algıladıkları bilgi parçalarını hatırlamalarını ve bütünleştirmelerini; farklı gibi görünen düşüncelerin, olayların aslında bir bütünün parçaları olduğunu fark etmelerini sağlayacaktır.¹³⁹

Öğrencilerin ders içi iletişim becerileri ile beraber iyi bir dinleyici olmaları için öncelikle onlara nasıl dinlemeleri konusunda model olunmalı, dinleme öncesi yapılacak fiziksel hazırlıklar gösterilmelidir.¹⁴⁰ Dinleme eğitiminde öğretmenin öğrenciyi karşı en önemli sorumluluğu, öğrencinin “*Ne için?*” dinlediği bilincinin kazandırılmasıdır. Bunun için çocuklara her dinleme çalışması için belirli bir amaç verilmelidir. Çocuk dinlemeye başlamadan önce ne için dinleyeceğini bilmelidir.¹⁴¹ Dolayısıyla dinleme etkinliğinden beklenen sonucun elde edilmesinde amacın belirlenmesi önemlidir. Ayrıca etkili dinleme alışkanlığı kazandırmada kullanılacak materyal çocuğun gelişim düzeyine uygun ve öğrenci merkezli olmalıdır.¹⁴²

Eğitimin her aşamasına olduğu gibi dinleme eğitiminde de ailenin desteği ve katkısı önemli bir etkidir. Aileler bu becerinin kazandırılmasına yapacağı katkı ile daha kalıcı ve olumlu sonuçlara ulaşılması sağlanmış olacaktır. Ailede içinde günlük 20 dk. dinleme becerisini geliştirici etkinlikler uygulandığında, çocukların dinleme becerilerinde önemli gelişmeler sağlandığını görülmüştür.¹⁴³ Yetişkinler çocuklarına dinlendiklerini gösteren sözel ve sözel olmayan davranışları gösterdikleri gibi, çocukların başkalarını nasıl dinleyeceklerini gösterir etkinlikler hususunda model olmalılar. Bu etkinlikler gerçekleştirilirken ebeveynler çocuğa odaklanarak onunla empati kurmalı, olumsuz tepkilerde bulunmamalı, yargılamadan kaçınmalı, sıkıcı sorulardan uzak durmalıdırlar. Dinleme becerisi, problem çözme, empati ve sosyal becerilerinin önemli bir boyutunu oluşturması yönüyle iletişim becerilerinin de önemli bir kısmını oluşturmaktadır.¹⁴⁴

¹³⁸ Demirel, age. s.71; Özbay, *Türkçe Özel Öğretim Yöntemleri*, s.53.

¹³⁹ Kingen, S., *Teaching Language Arts in Middle Schools*, Lawrence Erlbaum Ass., Mahwah, New Jersey 2000, s.271; Winn, J. Developing Listening Skills as a Part of the Curriculum, *Reading Teacher* 1998, pp. 144-146.

¹⁴⁰ Özbay, *Dinleme Eğitimi*, s.132.

¹⁴¹ Funk ve Funk, age., s.660.

¹⁴² Kingen, age, s.76.

¹⁴³ Doğan, *Dinleme Eğitimi*, s.20.

¹⁴⁴ Cihangir-Çankaya, age., s.59 vd.

Yapılan çalışmalar çocukları hayata hazırlayacak nitelikte olmalıdır. Bu şekilde, öğrenciler dinlemenin hayatın her aşamasında kullanılan hayati bir beceri olduğunun farkına varması sağlanacaktır.

Sonuç

Eğitimin genelinde olduğu gibi, din eğitiminde de dinleme etkinliği önemlidir. Çünkü eğitim aynı zamanda bir iletişimdir. Mesajın hedef kitleye ulaşması, iletişim becerilerinin ve eğitim metotlarının kullanılması ile doğru orantılıdır. İnsanı merkez alan ve onun geliştirilip olgunlaştırılmasını esas alan bir eğitim anlayışı içinde, dinleme zorunlu bir faaliyettir. Çünkü hiç kuşkusuz insanın bilgi edinmesindeki en büyük kaynak dinlemedir. İnsan hayatının büyük bir bölümü mesaj vermekten ziyade almakla geçtiğinden, dinleme bireyin sosyo-kültürel hayatının en çok zaman harcadığı faaliyetidir. Bu becerinin gelişimi, model alma yoluyla sağlanmaktadır. Bireyler öncelikle dinleme becerilerini farkındalık kazanarak, yetersiz gördükleri noktaları fark ederek ve o alanlarda çalışarak becerilerini geliştirebilirler. Bunun gerçekleşmesinde aile ve okul en önemli etkindir.

Vahyin muhatabı olan insanın, sözel bir kitap olan Kur'an'ın mesajlarını algılaması ve anlaması, dinleme etkinliğini gerçekleştirebildiği oranda mümkün olmuştur. Kur'an, mesajın ulaşmasında muhatabın özelliklerinin bilinmesi ve ona göre mesajın düzenlenmesine vurgu yapmış, Hz. Peygamber de tebliğ ve davetlerinde buna dikkat etmiştir. Ayrıca İslâm eğitim sisteminde bilgi alma ve aktarma ile ilgili geliştirilen dinlemeye dayalı metotlar İslam eğitim sisteminin en temel öğelerini oluşturmuştur.

Dinleme'den amaç, dinlenen şeyin anlaşılması olması sebebiyle dinleme becerisinin gelişmesi, bireyin hayattaki başarısını doğrudan etkileyecektir. Bunun sonucu olarak da gerek eğitim-öğretim hayatı gerekse sosyo-kültürel hayat içinde, dinleme-anlama eksikliğinden kaynaklanan sorunlarla karşılaşılmayacak, sağlıklı ilişkiler kurulabilecektir.

Sonuç olarak bugün verimli bir din eğitimi faaliyetinin gerçekleşmesinde, etkin dinlemenin önemi dikkate alınmalıdır. Bunun için din eğitimcilerinin iyi bir dinleyici olmaları ve Hz. Peygamber'in uygulamalarını örnekleyerek, etkili bir eğitime kapı aralamaları gerekir.

KAYNAKÇA

- Abacı, Ramazan, *Yaşamın Kalitelendirilmesi*, Değişim Yay., Adapazarı 2002.
- Açıköz, Hacı Mustafa, *Etkili İletişim*, Elis Yay., Ankara 2005.
- Afzalur Rahman, Siret Ansiklopedisi, çev.: Yusuf Balcı ve Ark, İnkılap Yayınları, İstanbul 1996.
- Akdeniz, Sabri, *Toplumumuz ve Eğitimimiz*, İstanbul Batbaası, İstanbul 1982.
- Aksan, Doğan, *Her Yönüyle Dil*, TDK Yay., Ankara 1990.
- Atay, Hüseyin, *Kur'an'da İman Esasları*, Atay Yay., Ankara 1998.
- Aziz, Aysel, *İletişime Giriş*, Aksu Kitabevi, İstanbul 2008.
- Başaran, İbrahim Ethem, *Eğitim Psikolojisi*, Gül Yay., Ankara 1996.
- Bayraklı, Bayraktar, *İslâm'da Eğitim*, İFAV Yay., İstanbul 1989.
- , *Din ve İletişim*, Bayraklı Yay., İstanbul 2009.
- , *Fârâbî'de Devlet Felsefesi*, Şehir Yay., İstanbul 2000.
- Bayraktar, M. Faruk, *İslam Eğitiminde Öğretmen-Öğrenci Münasebetleri*, İFAV, İstanbul 1994.
- , *Türkiye'de Vaizlik*, İFAV Yay., İstanbul 1997.
- Bilgin, Beyza, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, AÜİF Yay., Ankara 1988.
- Bingaman, Christine E., *Etkili Sunuş*, çev: Erhan Tushan, Rota Yay., İstanbul 1995.
- Bıçakçı, İlker Cenân, *İletişim ve Halkla İlişkiler*, Media Cat, Ankara 1998.
- Bolay, Süleyman Hayri ve Mümtaz'er Türköne, *Din Eğitimi Raporu*, TDV Yay., Ankara 1995.
- Brent, Rebecca and Patricia Anderson, *Developing Children's Classroom Listening Strategies*, The Reading Teacher Volume 47 No. 2 October 1993. (<http://search.ebscohost.com>).
- Buhâri, Muhammed b. İsmail, *Sahihu'l-Buhari*, Dâru İbn Kesir, Beyrut 1987.
- Cahız, Ebû Osman Amr b. Bahr, "*Risaletü Taftîlî'n-Nutk Ale's-Samî*", *Resailu'l-Cahız - er-Resailu'l-Edebiyye*, Dâru ve Mektebetü'l-Hilal, Beyrut 1991.

- Canan, İbrahim, *Peygamberimizin Sünnetinde Terbiye*, Tuğra Neşriyat, İstanbul 1977.
- Cebeci, Suat, *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye’de Din Eğitimi*, Akçağ Yay., Ankara 1996.
- Cebeci, Suat, *Öğrenme ve Öğretme Süreçlerinde Dinî İletişim*, İz Yay., İstanbul 2003.
- Cihangir-Çankaya, Zeynep, *Kişiler Arası İletişimde Dinleme Becerisi*, Nobel Yay., Ankara 2011.
- Cüceloğlu, Doğan, *İnsan ve Davranışı*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2000.
- , *Yeniden İnsan İnsana*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1998.
- Çakan, İsmail Lütfi, *Hadîs Usûlü*, İFAV Yay., İstanbul 1991.
- Çamdibi, H. Mahmut, *Din Eğitiminde İnsan ve Hayat*, Çamlıca Yay., İstanbul 2003.
- , *Şahsiyet Terbiyesi ve Gazali*, İFAV Yay., İstanbul 1994.
- Çiftçi, Musa, *Dinleme Eğitimi ve Dinlemeyi Etkileyen Faktörler*. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. Afyon 2001, c.II, sy.2, s. 169.
- Demirel, Özcan, *Türkçe Öğretimi*, Pegem Yay., Ankara 2000.
- , *Türkçe ve Sınıf Öğretmenleri İçin Türkçe Öğretimi*. Pegem A Yayınları. Ankara 2003.
- Dodurgalı, Abdurrahman, *İbn-i Sina Felsefesinde Eğitim*, İFAV. Yay., İstanbul 1995.
- , *Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler*, İFAV Yay., İstanbul 1999.
- Doğan, Yusuf, *Dinleme Eğitimi*, Pegem Yay., Ankara 2011.
- , *“İlkokul yedinci sınıf öğrencilerinin dinleme becerisi geliştirmede etkinlik temelli çalışmaların etkililiği”*, TEBD, Ankara 2008.
- Elbâni, Muhammed Nasirüddin, *Sahihü Süneni’n-Nesai bi-ihţisari’s-Sind*, tsh: Muhammed Zühayr eş-Şaviş, Mektebü’t-Terbiyyeti’l-Arabi li-Düveli’l-Halic, Riyad 1988.
- Ellul, Jacques, *Sözün Düşüşü*, çev. Hüsamettin Arslan, Paradigma Yay., İstanbul 1998.
- Erdoğan, İlhan, *İşletmelerde Davranış*, İÜİF Yay., İstanbul 1997.
- Erdoğan, İrfan, *İletişimi Anlamak*, Erk Yay., Ankara 2002.
- Ergin, Akif ve Birol, Cem, *Eğitimde İletişim*, Anı Yay., Ankara 2005.
- Eroğlu, Feyzullah, *Davranış Bilimleri*, Seçkin Yay., Ankara 2003.
- Fersahoğlu, Yaşar, *Kur’an’da Zihin Eğitimi*, Marifet Yay., İstanbul 1996.
- Freedman, J. L. ve Diğerleri, *Sosyal Psikoloji*, çev. Ali Dönmez, İmge Kitabevi, Ankara 2003.
- Freyer, Hans, *Din Sosyolojisi*, trc. Turgut Kalpsüz, AÜİF Yay., Ankara 1964.
- Göğüş, Beşir *Orta Dereceli Okullarımızda Türkçe ve Yazın Eğitimi*, Gül Yayınları, Ankara 1978.
- Gökçe, Orhan, *İletişim Bilimi*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2006.
- Hökekleli, Hayati, *Din Psikolojisi*, TDV Yay., Ankara 1998.
- İbn Kesir, İsmail b. Ömer, *el-Bidâye ven-Nihâye*, Mektebetü'l-Maârif, Beyrut 1966.

İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemaluddîn Muhammed, *Lisânu'l-Arab*, Dâru'l- Fikr, Beyrut 1990.

İbn-i Haldun, *Mukaddime*, (çev. Z. Kadiri Ugan), MEB Yay., İstanbul 1990.

İsfehânî, Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal Ragıb, *el-Müfredat fî Garibi'l-Kur'an*. thk. Muhammed Seyyid Kilani , y.y., Mısır 1961.

Kantemir, Enise, *Yazılı ve Sözlü Anlatım*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1991.

Kaplan, Hacı, *İlköğretim 6. Sınıf Öğrencilerinin Dinleme Becerileri Üzerine Bir Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2004.

Kaplan, Mevlüt, *Çocuk Kitaplarında İçerik, Resimleme, Dil ve Anlatım Özellikleri*, AÜEBF ve TÖMER Yay., Ankara 2000.

Karaköse, Rukiye, “*Ergenlerde Etkili İletişim*”, Etkili Din Öğretimi, , TİDEF Yay., İstanbul 2010.

Kerim, Yavuz, *Günümüzde Din Eğitimi*, ÇÜİF Yay., Adana 1998.

Mackay, Ian, *Dinleme Becerisi*, çev.: Aksu Bora ve Onur Cankoçak, İlkaynak Kültür ve Sanat Ürünleri Ltd. Şti., Ankara 1997.

Mevdûdî, Seyyid Ebû'l-A'la, *Tefhimu'l- Kur'an*, çev. Ahmed Asrar, Bengisu Yay., İstanbul 1997.

Moore, Kenneth D., *Öğretim Becerileri*, çev.: Nizamettin Kaya, ed. Ersin Altıntaş, Turhan Kitabevi, Ankara 2001.

M. Ebû Zehra, *Ebû Hanife*, çev. Osman Keskiöglü, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1966.

Muhyiddin, Abdulhalim, *el-İ'lâmu'l-İslâmi ve Tatbikâtuhu'l-Amaliyye*, Mektebetü'l-Hanci, Kahire 1984.

Münziri, Ebû Muhammed Zekiyyüddin Abdülazim b. Abdülkavi, *Muhtasarı Süneni Ebî Davud*, tah. Ahmed Muhammed Şakir, Muhammed Hamid Fiki, Dârü'l-Ma'rife, Beyrut t.y.

Necati, Muhammed Osman, *Hadis ve Psikoloji*, trc. Mustafa Işık, Fecr Yay, Ankara 2000.

Nevevi, Ebu Zekeriyâ Muhyiddin Yahyâ b. Şeref b. Muri, Şerhu'n-Nevevi ala Sahihi Müslim el-Minhac fi Şerhi Sahihi Müslim b. Haccac, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 2004.

Öcal, Mustafa, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar*, TDV Yay., Ankara 1991.

Önkâl, Ahmet, *Resulullah'ın İslâm'a Dâvet Metodu*, Esra Yay., Konya 1990.

Özbay, Murat, *Dinleme Eğitimi*, Akçağ Yay., Ankara 2005.

-----, *Türkçe Özel Öğretim Yöntemleri 1*, Öncü Basımevi, Ankara 2006

Özbek, Abdullah, “*Din Eğitiminin Problemleri*”, DEAD, İstanbul 1999.

Özgüven, İbrâhim Ethem, *Bireyi Tanıma Tetkikleri*, Nobel Yay., Ankara 2002.

Peterson, Pat Wilcox., *Skills and Strategies for Proficient Listening*. (Ed: Celce-Murcia Marianne), The United States of America 2001.

Sabuncuoğlu, Zeyyat ve Murat Gümüş, *Örgütlerle İletişim*, Arkan Yay., İstanbul 2008.

Selçuk, Mualla, “*Gençlik Çağı ve İnanç Olgusu*”, Gençlik Dönemi ve Eğitimi, Ensar Neş., İstanbul 2000.

Sever, Sedat, *Türkçe Öğretimi ve Tam Öğrenme*, Anı Yay., Ankara 2000.

- Sezen, Yümnü, *Sosyoloji Açısından Din*, İFAV Yay., İstanbul 1998.
- Şanver, Mehmet, *Kur'an'da Tebliğ ve Eğitim Psikolojisi*, Pınar Yay., İstanbul 2004.
- Tutar, Hasan ve M. Kemal Yılmaz, *Genel İletişim*, Seçkin Yay., Ankara 2005.
- Tosun, Cemal, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, Pegem A Yay., Ankara, 2001.
- Vahidi, Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed en-Nisaburi, *Esbâbu'l- Nüzûl*, thk. Seyyid Cümevli, Dâru'l- Kitabi'l- Arabi, Beyrut 1999.
- Vardar, Berke, *Dilbiliminin Temel Kavramları ve İlkeleri*, ABC Kitapevi, İstanbul 1998.
- Winn, J., *Developing Listening Skills as a Part of the Curriculum*, *Reading Teacher* 1988.
- Yalçın, Alemdar, *Türkçe Öğretim Yöntemleri Yeni Yaklaşımlar*, Akçağ Yay. Ankara 2002.
- Zilloğlu, Merih, *İletişim Nedir?*, Cem Yay., İstanbul 2007.